

PREDROMANIČKA SKULPTURA

Predromanički spomenici, u najvećoj mjeri izvan izvornoga konteksta, često se nalaze pohranjeni na istim mjestima kao i spomenici starokršćanskog vremena. Najmonumentalniji spomenik sačuvan je ipak unutar crkve kojoj je i izvorno pripadao, unutar nekadašnje rapske katedrale. S još nekoliko sigurno atribuiranih predromaničkih spomenika, rapska katedrala ima najvažnije mjesto u kontekstu proučavanja predromaničkog crkvenog namještaja i arhitektonske plastike na otoku Rabu.

Osim uz katedralu, unutar samoga grada Raba predromanički spomenici sigurno su vezani uz još jednu crkvenu građevinu - crkvicu sv. Martina. Ta je građevina potpuno nestala, a ima iznimno značenje u korpusu otočkih crkava jer se smatra jedinom dosada poznatom novom predromaničkom crkvom na otoku. Osim zabilježenog položaja u gradu Rabu, o toj crkvici govore skromni ostaci kamenog namještaja. Zanimljivo je da namještaj iz katedrale i Sv. Martina ima izrazite podudarnosti te se može pripisati istome vremenu i istoj radionici.

Predromaničko uređenje katedrale

Ciborij iz katedrale sv. Marije Velike svakako je najpoznatiji predromanički spomenik s otoka Raba. Ciborij se sigurno sastojao od kasnoantičkih stupova s bazama i kapitelima te predromaničkih arkada i pokrova s akroterijem (Sl. 83, Kat. br. 39). Korištenje antičkih mramornih stupova i kapitela koji su pripadali starokršćanskim ciborijima, često je u konstrukciji predromaničkih ciborija i ne predstavlja posebnu specifičnost rapskog ciborija.

Upotreba ranijih antičkih stupova u slučaju rapskog ciborija svjedoči da je predromanički ciborij imao 6 arkada, od kojih su se sačuvale 3.²⁰⁰ Naime, pri izradi rano-srednjovjekovnog ciborija sigurno je upotrijebljeno svih 6 stupova ranijeg ciborija, jer izostavljanje dva te tek njihova naknadna upotreba kod novog sastavljanja ciborija krajem 15. st., nije vjerojatna. Dva izostavljena stupa bila bi, zbog njihove vrijednosti,

²⁰⁰ P. Vežić u svojoj analizi šesterostranih rano-srednjovjekovnih ciborija, navodi više indicija koje upućuju na šesterostrani oblik predromaničkoga rapskog ciborija. Istaknuo je tako i šest antičkih stupova starijega ciborija. Međutim, ipak ne smatra posve dokazanim šesterostrani oblik ciborija. Nedoumice posebno pobuđuje činjenica što su izvorne predromaničke arkade skraćene, pa bi tek detaljno istraživanje ciborija moglo definitivno potvrditi njegov predromanički oblik. Usp. P. Vežić, *I cibori a pianta esagonale risalenti all'alto medioevo in Istria e in Dalmazia*, HAM 3/ 1997, 101-116; P. Vežić, M. Lončar, *Hoc tigrimen - Ciboriji ranoga srednjeg vijeka na tlu Istre i Dalmacije*, Zadar 2009, 52-57.

Sl. 83 - Rapska katedrala, ciborij, pogled na predromaničke arkade i pokrov

tijekom niza stoljeća već upotrijebljena i ne bi bili na raspolaganju pri renesansnoj obnovi ciborija. Činjenica je da se osim 3 sačuvane predromaničke arkade, koje i danas rese rapski ciborij, od preostalih arkada nije sačuvao ni jedan ulomak. Da li je došlo do nekog oštećenja tih arkada, što je potaknulo i njihovu zamjenu renesansnim arkadama te su zbog toga s vremenom nestale, nemoguće je reći. Predromanički izgled ciborija sigurno više nije odgovarao novome vremenu te je u rapskoj katedrali učinjen specifičan zahvat djelomične zamjene dijelova starog ciborija. Zbog ovoga neobičnog ustupka tradiciji, u rapskoj katedrali sačuvan je *in situ* ciborij u kojemu pretežu predromaničke karakteristike i koji odiše ranosrednjovjekovnim duhom. Pretpostavka da je predromanički ciborij izvorno stajao u starokršćanskoj krstionici vrlo je vjerojatna i zbog podudarnosti zahvata na izradi nove krstionice u samoj katedrali s vremenom rekonstrukcije starog ciborija. Upravo na kraju 15. i početkom 16. st. Petar Trogiranin je u katedrali izradio novi osmerostrani zdenac krstionice.²⁰¹ Očito stara krstionica, kao i njezin ciborij, više nisu bili potrebni. Ciborij je tada, uz dodatke novih renesansnih arkada, ponovno sastavljen i postavljen iznad oltara u prezbiteriju crkve. Neki su razlozi za ovakav postupak sigurno bili i posve logični – naime, kasnoantički mramorni stupovi svakako su bili prikladni za novi oltarni ciborij. Razlozi zadržavanja triju predromaničkih arkada ostaju ipak nepoznatima.

Datacija ciborija počiva na karakteristikama njegova ornamentalnog ukrasa. Predromaničke arkade na prvi pogled djeluju arhaično, s jednostavno koncipiranim rasporedom ornamenata i izborom izričito starokršćanskih motiva. Na arkadama je predromanički pleter koncipiran u nekoliko inačica (Sl. 84, 85, 86). Na središnjoj predromaničkoj arkadi nalazi se samo jedna zona s pleterom. Riječ je o širokom pojasu s pleternom mrežom smještenom od vrha lučnog izreza arkade do gonjega rav-

²⁰¹ M. Domijan 2007, 104.

Sl. 84 - Rapska katedrala, predromanička arkada ciborija

Sl. 85 - Rapska katedrala, predromanička arkada ciborija

Sl. 86 - Rapska katedrala, predromanička arkada ciborija

nog završetka arkade. Osnovu pleternog ornamenta tvore dvije troprute trake koje se isprepleću cijelom dužinom ornamentalnog niza. Njihovo isprepletanje najlakše je pratiti od desnog ruba gdje je smješten najuži izdvojeni segment pleterne mreže. Od rubnog okvira arkade pleterna traka se razdvaja u dva smjera te tako ta, zapravo jedna traka, teče cijelom dužinom ornamentalnog niza. Preostali ornament formiraju tri izdvojene trake. Kao prva pojavljuje se traka koja započinje na istoj desnoj strani arkade, ispod razdvajanja prethodne, glavne ornamentalne trake. Ta traka ostaje ograničena na prvi izdvojeni ornamentalni segment, koji u potpunosti oblikuje. Motiv pereca u donjem dijelu sljedećeg izdvojenog ornamentalnog skupa, formira zasebna traka. Kako se kroz „tijelo“ pereca provlače prethodno opisane glavne trake ornamentalne mreže, njegovo zasebno oblikovanje skriveno je unutar vješto komponirane cjeline. Treći, središnji izdvojeni segment pleterne mreže na arkadi, većim dijelom oblikuje tropruta traka ograničena samo na taj dio kompozicije. Naime, glavne trake, koje kontinuirano teku cijelom dužinom arkade, prolaze tim dijelom bez većih prepletanja, pa je za izvedbu ornamenta bila potrebna posebna tropruta traka. Preostala dva izdvojena segmenta kompozicije na lijevoj strani arkade u potpunosti oblikuju glavne pleterne trake. Gledajući cijelu ornamentalnu mrežu, osnovna potka, koju čine glavne troprute trake, nije osobito uočljiva. Čini se kao da su oblikovani zasebni ornamentalni segmenti, naglašeni malim razmacima i labavo povezani pri vrhu i dnu. Međutim, u osnovi kompozicije kontinuirano je povezivanje cijele mreže, što upućuje na dobro poznavanje pleterne skulpture i rad kvalitetne ranosrednjovjekovne radionice. O tome svjedoče i vrlo lijepo oblikovani paunovi i kantaros na istoj arkadi, ispod pleterne mreže. U uglovima arkade smještena su, naime, dva simetrična motiva paunova koji piju iz kantarosa. Motiv je izrazito starokršćanski i gubi se na spomenicima zrele predromanike da bi se ponovno javio u ranoromaničkoj umjetnosti.²⁰²

Na dvije druge arkade pleterni ornament nalazi se u lučnom pojasu uz lučni izrez arkada. Na jednoj od arkada nalazi se i horizontalni pleterni pojas koji teče od vrha lučnog pojasa do gornjega završetka arkade. Taj je ornamentalni pojas na neki način reminiscencija motiva na središnjoj arkadi ciborija. Naglašenim razmacima izdvojeni su vertikalni kružni segmenti dekoracije, povezani kontinuiranim trakama pri vrhu i dnu. Pleterni ornament u lučnom pojasu dviju arkada predstavljaju dvije inačice pleterne kompozicije. Na arkadi s dodatnim pleternim horizontalnim pojasom u lučnom segmentu oblikovane su, međusobno razdvojene, troprute kružnice koje povezuju tekuće trake što se presijecaju unutar kružnica. Na drugoj arkadi u lučnom segmentu oblikovane su učvorene kružnice kroz koje dijagonalno prolaze i sijeku se dvije troprute kontinuirane trake. Na obje arkade pleternu dekoraciju harmonično nadopunjavaju pojedinačni motivi, izrazito bogati kršćanskom simboličkom porukom. Na arkadi s dva pleterna dekorativna pojasa drugi motivi su smješteni u uglovima. Zanimljivo je da se ponovno javlja motiv paunova koji piju iz kantarosa, a s druge strane pentagram i rogata četveronožna životinja (jelen, jarc). Kompoziciju s paunovima dopunjava jedan dekorativni trolisni ljiljan, a kompoziciju s pentagramom i četveronošcem dva trolista i tropruti pleterni čvor. Na drugoj arkadi s pleternim lučnim pojasom ornamentalni motivi nižu se duž čitave širine arkade, smješteni unutar troprutih krugova i četverokuta. U najvećem četverokutu prikazan je lav s križem na glavi; u najvećem krugu – ptica s grozdom; u krugu do lava prikazan je križ; u ostalim okvirima nalazi se trolist ljiljana i u jednome trolatični cvijet. Ispod najvećega četverokuta i kruga prostor ispunjavaju troprute vitice.

²⁰² I. Petricioli, *Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji*, Zagreb 1960, 15-18, 62-63, T. I, XXII. Na ciborijima je motiv paunova koji piju iz kantarosa vrlo rijedak u usporedbi s drugim inačicama prikaza paunova. Usp. P. Vežić – M. Lončar, o.c., *passim*.

Sl. 87 - Sv. Marta u Bijačima, arkada ciborija

Predromaničke arkade u cjelini djeluju harmonično i predstavljaju dobar klesarski rad s lijepo raspoređenim motivima. Ostvarena je i raznolikost u izboru motiva. Premda s jednostavno koncipiranim ukrasom, arkade nisu monotone nego pobuđuju na promatranje svakoga pojedinog motiva. Tropruta pleterna ornamentika na njima je potpuno ostvarena, što upućuje na dataciju poslije tzv. prijelazne faze formiranja pletera tijekom druge pol. 8. st. Skladno komponirani zoomorfni i vegetabilni motivi također upućuju na vrijeme nakon kraja 8. st. U komparaciji sa sigurno datiranim Mauricijevim ciborijem i nizom italskih ciborija iz 8. st.,²⁰³ iskazuju se različitosti koje govore o nešto kasnijoj izradi rapskoga ciborija. Usporedba, pak, s nekim ciborijima iz prve pol. 9. st. učvršćuje dataciju rapskoga ciborija u to vrijeme. Ovdje se može uputiti na krstionički ciborij iz pulske katedrale i na oltarni ciborij iz crkve sv. Felicite, također iz Pule.²⁰⁴ Općom jednostavnom koncepcijom rasporeda ornamentalnih motiva, ti ciboriji podsjećaju na rapske arkade. Razlike se očituju u većoj gustoći motiva na pulskim ciborijima, na kojima nisu zastupljeni zoomorfni motivi dok na rapskom ciboriju imaju istaknuto mjesto. Na rapskome ciboriju zoomorfni motivi imaju izrazito simboličko značenje, a takva koncepcija je dodatno naglašena uvođenjem izrazitih kršćansko-simboličkih motiva križa i pentagrama. Isticanje sadržajne komponente, značenja motiva, približava

²⁰³ Već je Lj. Karaman u popisu datiranih spomenika skulpture 8. st. iz Italije naveo i nekoliko ciborija koji imaju istaknuto mjesto u raspravama o karakteristikama skulpture 8. st. Usp. Lj. Karaman, O spomenicima VII i VIII st. u Dalmaciji i o pokrštenju Hrvata, *VHAD* 22-23/1942-43, 74-89. Posebno mjesto zbog sačuvanosti i datacije imaju ciboriji iz Valpolicelle i Cividalea, izvrsni primjeri skulpture liutprandske renesanse, čije odjeke izražava i važni Mauricijev ciborij. Razigrana ornamentalna dekoracija inspirirana antičkim izvorima, koja obilježava stil liutprandske renesanse, postepeno tijekom druge pol. 8. st. ustupa mjesto drugačijem stilu geometrijskog pletera. Od bogate literature o sjevernoitalskim ciborijima usp. R. Kautzsch, Die langobardische Schmuckkunst in Oberitalien, *Römisches Jahrbuch für Kunstgeschichte* 5/1941, 3-48; P. L. Zovatto, Il ciborio di S. Giorgio di Valpolicella nell'ambito della cultura figurativa altomedioevale e longobarda, u: *Problemi della civiltà e della economia longobarda*, Milano 1964, 125-136; A. M. D'Achille, Ciborio, u: *Enciclopedia dell'arte medievale* - www.treccani.it/enciclopedia/ciborio/; A. Brugnoti, F. Cortellazzo, L'iscrizione del ciborio di San Giorgio di Valpolicella, *Annuario Storico della Valpolicella*, XXVIII/2011-2012, 13-44; A. Tagliaferri, *Le diocesi di Aquileia e Grado, Corpus della scultura altomedievale* X, Spoleto 1981; M. Lavers, I cibori di Aquileia e di Grado, *AAAd VI/1974*, 119-165. O Mauricijevu ciboriju usp. novije radove: M. Jurković, Il ciborio di Novigrad (Cittanova d'Istria), *HAM* 1/1995, 141-149; M. Jurković, I. Matejčić, J. Zihri, *Novigradski lapidarij*, Novigrad-Cittanova 2006; P. Vežić, M. Lončar, o.c., 39-46.

²⁰⁴ Usp. (A. Milošević, ur), *Hrvati i Karolinzi, Katalog*, Split 2000, 62-64.

Sl. 88 - Sant'Apollinare in Classe,
predromanički ciborij

se kao da su i shvaćeni kao dio ornamenta. Na druge dvije arkade isklesani su samo apstraktni motivi pletera. Takva dekoracija četverostraničnog ciborija iz Sv. Marte posve odgovara njegovoj dataciji u drugu četvrtinu 9. st. Inače je u literaturi taj ciborij s pravom izdvojen u odnosu na druge ciborije 9. st. s istočne obale Jadrana.²⁰⁶ Ako kompariramo položaj zoomorfnih i izričito kršćanskih (križ, pentagram) motiva na arkadama rapskog ciborija, čini se da imaju podjednako istaknuto mjesto u odnosu na geometrijski pleter, pa čak i dominiraju u cjelini prikaza. Tako na arkadi s dva pleterna pojasa, zoomorfni i simbolički prikazi uokvireni su pleternim ornamentom i predstavljaju pravi centar kompozicije. Na arkadi s nizom motiva u četverokutnim i kružnim poljima, taj ukras posve dominira u odnosu na lučni segment s pleternom dekoracijom. Također, i na trećoj sačuvanoj arkadi, dva istovjetna motiva paunova s kantarosom u trokutnim poljima kao da su posebno istaknuta kompliciranim prepletom u gornjem dijelu arkade. Uz ova razmišljanja o motivima na rapskom ciboriju, svakako se treba složiti sa zaključcima o posebnosti tog ciborija u odnosu na druga djela iz Dalmacije i Istre.²⁰⁷ To je lakše objasniti ako se prihvati rana datacija ciborija u prva desetljeća 9. st., jer se kod kasnijih ciborija iz 9. st. uočava veća uklopljenost u određene sisteme dekoracije što su ih njegovale pojedine radionice na tlu Hrvatske i dalmatinskih gradova.

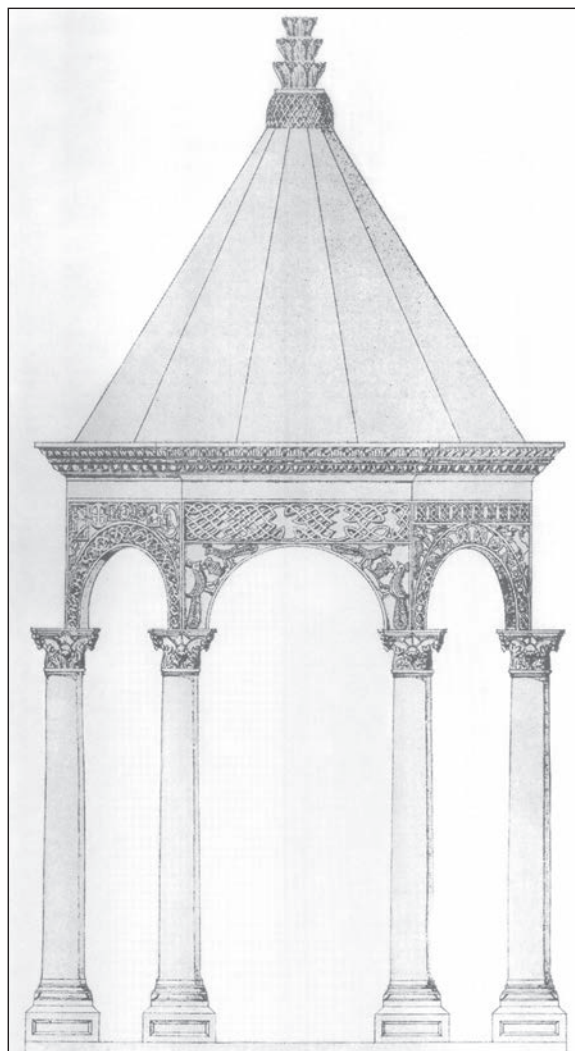
rapske arkade ranijem, starokršćanskom vremenu, a prisutnost potpuno razvijene pleterne ornamentike upućuje na dataciju u prva desetljeća 9. st. Rapske predromaničke arkade tako su vjerojatno starije od arkada pulskih ciborija. One bi se također mogle datirati ranije od glasovitog ciborija iz Sv. Marte u Bijaćima koji sigurno pripada ranome predromaničkom razdoblju. Ciborij iz Sv. Marte ima složeniju koncepciju rasporeda ornamentalnih nizova i nedostaju mu izričito simbolički motivi poput paunova koji piju iz kantarosa. Značenjska promjena u interpretaciji motiva na ciboriju iz Sv. Marte vidljiva je u pojavi paunova koji više nisu postavljeni uz kantaros, nego imaju grozd u kljunu (Sl. 87).²⁰⁵ Zoomorfni motivi na dvjema arkadama ciborija iz Sv. Marte (pored paunova na jednoj arkadi, na drugoj su prikazani prilično nevješto oblikovani lavovi) uklopljeni su u pleternu kompoziciju i imaju manje istaknuto mjesto u odnosu na pleternu dekoraciju, čini

²⁰⁵ Za druge usporedbe s ciborijima iz Dalmacije i Istre usp. P. Vežić, M. Lončar, o.c., *passim*. Detaljnije o ciboriju iz Sv. Marte s preciznom datacijom u 30-te godine 9. st. usp. V. Delonga, Predromanički ciborij iz Svete Marte u Bijaćima, *SHP* 26/1999, 287-318. Autorica izradu ciborija smješta u razdoblje koje ne prelazi vrijeme vladanja hrvatskog kneza Mislava. U vezi s ikonografskim promjenama na predromaničkim ciborijima, iste se mogu pratiti i na drugim elementima crkvenoga namještaja, primjerice na zabatima, gdje upravo slika paunova sa strana kantarosa u predromaničici nestaje da bi se ponovno pojavila u ranoj romanici.

²⁰⁶ P. Vežić, M. Lončar, o.c., 106-111, 161.

²⁰⁷ *Ibid.*, 52-57, 157.

Za dataciju u prva desetljeća 9. st. govori i komparacija rapskog ciborija s jednim ciborijem datiranim u prvo desetljeće 9. st. (Sl. 88) Riječ je o poznatom ciboriju iz Sv. Eleukadija, crkve koja je bila posvećena jednom od prvih ravenskih biskupa, a nije se sačuvala. Ciborij je smješten unutar lađe crkve Sant' Apollinare in Classe.²⁰⁸ Datiran je natpisom u kojem se navodi njegova izrada u vrijeme ravenskog nadbiskupa Valerija.²⁰⁹ Na arkadama su lijepo kombinirani geometrijski prepleti sa zoomorfnim i vegetabilnim motivima izrazitog simboličkog značenja. Tako na arkadi s natpisom (neproporcionalno malenim u odnosu na dekorativne motive) površinu ispunjavaju vitice loze s grozdovima i listovima i lijepo oblikovana pleterna kompozicija međusobno učvorenih i dijagonalno presječenih kružnica na lučnom segmentu. Među motivima su i paunovi sa strana kantarosa, križevi s rozetama i pticama, klasične pleterne mreže (nasuprotno postavljeni i povezani pereci, nizovi osmica, višestruke isprepletene trake), ali i dvoprute vitice s križevima u zavijucima. Očito je ranija tzv. pretpleterna faza u razvoju skulpture tijekom 7. i 8. st. još bila vrlo dobro poznata i živa u vrijeme izrade ciborija na prijelazu 8. u 9. st. Podjednaka zastupljenost pleternih i simboličkih motiva, od kojih su neki posve jednaki na ravenskom i rapskom ciboriju, upućuje na približno isto vrijeme izrade dvaju ciborija tijekom prvih desetljeća 9. st.²¹⁰

Sl. 89 - crtež rapskog ciborija (D. Frey)

Tri sačuvane predromaničke arkade ciborija iz Raba nisu posve cjelovite. P. Vežić istaknuo je tu činjenicu te će arkade trebati dodatno proučiti kako bi se ustanovilo i točan oblik predromaničkog ciborija.²¹¹ Gledajući danas jako potamnjele arkade, vidljivo je da su na bočnim završecima skraćene jer su neki ornamentalni motivi gotovo odrezani, a trebali bi biti obrubljeni završnom letvom ili složenijom rubnom bordurom. Isto tako, ostaje i pitanje završnoga gornjeg vijenca ciborija. Izvorna predromanička konstrukcija sigurno nije imala

²⁰⁸ A. M. D'Achille, *Ciborio*, - www.treccani.it/enciclopedia/ciborio_; P. Angiolini Martinelli, *Altari, amboni, cibori, cornici, plutei con figure di animali e con intrecci, transenne e frammenti vari*, u: „Corpus“ della scultura paleocristiana bizantina ed altomedioevale di Ravenna, Roma 1968, 36-37, Fig. 34; M. Lavers, I cibori d'altare delle chiese di Classe e di Ravenna, *Fel.Rav.*, ser. IV, fasc. 2(102), 1971, 131-215.

²⁰⁹ Prema podacima u izvorima djelovanje nadbiskupa Valerija seže najviše do 810. g., odnosno ta se godina navodi kao godina prije koje umire nadbiskup Valerije. Usp. O. Holder-Egger, *MGH Script. rer. Lang...*, 1, 1878, 386, bilj. 6 – <http://www.geschichtsquellen.de> O nadbiskupu Valeriju ima vrlo malo pouzdanih podataka, pa se posebno ističe natpis s njegovim imenom na ciboriju u Sant' Apollinare in Classe.

²¹⁰ Izrazitu razliku, koju treba spomenuti, predstavlja ukrašavanje i unutrašnje strane arkada na ciboriju iz Ravenne. To je specifičnost koja posebno karakterizira taj ravenski ciborij.

²¹¹ P. Vežić, M. Lončar, o. c., 54.

Sl. 90 - Rapska katedrala, akroterij ciborija

današnji vijenac, no o izgledu originalnog gornjeg dijela arkada ciborija nema podataka. Tu su se mogle nalaziti jednostavne kuke, kao najčešći dekorativni motiv na vijencima naših predromaničkih ciborija, ali ne treba isključiti ni mogućnost smještaja natpisa. Isto tako, možda nije bilo istaknutog vijenca, nego su arkade završavale jednostavnom uskom letvom. Što se tiče današnjeg vijenca, zanimljivo je kako se on prikazivao u literaturi. Na crtežu ciborija koji je objavio D. Frey, na vijencu su, iznad predromaničkih arkada, nacrtani ornamentalni nizovi akantusa, astragala i ovula (Sl. 89).²¹² Na crtežu, pak, u knjizi R. Eitelbergera, na vijencu nema nikakvih ornamenta.²¹³ Oba crteža predočavaju stranu s predromaničkim arkadama. Međutim, „posebnosti“ na crtežima ciborija time nisu iscrpljene. Dok D. Frey donosi točan raspored arkada, na crtežu W. Zimmermanna u Eitelbergerovoj

knjizi izostavljena je središnja predromanička arkada i dvije preostale nacrtane su jedna do druge. Možda je tu riječ o umjetnikovom odabiru onih dijelova spomenika koje je želio nacrtati, pa nije bilo važno odgovara li to stvarnom položaju pojedinih arkada. Takav postupak u određenom je raskoraku s preciznim crtanjem ornamenta na odabranim arkadama.

Na današnji, višestruko profilirani vijenac nadovezuje se pokrov ciborija u obliku dvanaesterostranične piramide, vjerojatno ranosrednjovjekovnog porijekla.²¹⁴ Pokrov rapskog ciborija završava predromaničkim akroterijem s gustom pleternom mrežom i vijencima akantusa s kuglom na vrhu (Sl. 90). Akroterij tako, poput arkada ciborija, združuje strogi geometrizam sa slobodnije koncipiranim ornamentom antičkog porijekla.

O postojanju predromaničke oltarne pregrade u katedrali svjedoče dva u većoj mjeri sačuvana pilastra pronađena tijekom novijih istraživačkih i konzervatorskih radova M. Domijana. Pilastru su na pročelnoj strani ukrašeni vrlo lijepim ornamentalnim ukrasom. Na jednom je vegetabilna vitica koja se sastoji od troprutih kružnih medaljona s rastvorenim krajevima i listovima s unutrašnje strane medaljona (Sl. 91, Kat. br. 40). Listovi su veliki, trodijelno segmentirani i dočaravaju stvarnu vegetabilnu formu. Sučelice su postavljeni unutar medaljona. Između medaljona, u malim slobodnim trokutastim površinama, oblikovani su mali trolisni cvjetovi ljiljana. Oblik medaljona samo je naknadni rezultat savijanja troprute vitice iz koje se odvajaju zaobljeni, prema van rastvoreni segmenti. Mjesto razdvajanja markiraju dvopruti prstenasti članci. Pilastr je gotovo cjelovito sačuvan, nedostaje mu samo donji završetak. Tu se uz posljednji kružni segment nalaze dva mala tropruta cvijeta. Kako je točno izgledao završni dio pilastra možemo pretpostaviti na temelju završenog izgleda vitice na dnu sačuvanog spomenika. Najvjerojatnije se neposredno na sačuvani dio nadovezivala završna letva iz koje se uzdizala stilizirana vitica. Takav završetak, odnosno polazište vegetabilne vitice ima stilski srodan pilastr iz crkve sv. Martina, pa je vjerojatno slično oblikovan završetak i pilastra iz katedrale. Drugi pila-

²¹² D. Frey, *Der Dom von Arbe*, Wien 1912, T. 49.

²¹³ R. Eitelberger von Edelberg, *Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens in Arbe, Zara, Nona, Sebenico, Traù, Spalato und Ragusa*, Wien 1884, Taf. I. Usp. i prijevod djela R. Eitelberger von Edelberg, *Srednjovjekovni umjetnički spomenici Dalmacije u Rabu, Zadru, Ninu, Šibeniku, Trogiru, Splitu i Dubrovniku*, Zagreb 2009, T. I.

Sl. 91 - Pilastar iz katedrale

Sl. 92 - Pilastar iz katedrale

star ukrašen je geometrijskim ornamentom troprutih kružnica presječenih dijagonalama koje tvore rombove (Sl. 92, Kat. br. 41). Kružnice nisu međusobno povezane. Iznad njih, u gornjem dijelu pilastra, nalazi se križ s profiliranim rubovima, okružen dvjema kružnim rozetama i dvama trolistima ljljana. Iznad križa nalazila se rubna letva pilastra, koja je otučena. Pilastar je oštećen u donjem dijelu, gdje je četvrta kružnica djelomično sačuvana. Ako sačuvanoj visini pilastra od 89 cm dodamo dimenzije oštećene kružnice, može se zaključiti da je pilastar bio visok oko 95 cm. Oba pilastra na pročelnoj ukrašenoj strani imaju jednostavan okvir plastičnih letvi, debljina im je približno ista (oko 15 cm), a ista je i širina utora na bočnim stranama obaju spomenika. Može se zaključiti da su pilastri bili približno jednako visoki, a od eventualnog stupića na gornjoj plohi nisu ostali nikakvi tragovi. Ornamenti su isklesani vrlo lijepo i predstavljaju tipične ornamente naše predromanike. Poznavajući vrlo komplicirane preplete, što se također susreću na predromaničkim pilastrima,²¹⁵ moglo bi se reći da rapske pilastre odlikuje jednostavnost ornamentalnih motiva, pa bi se u pogledu datacije prije moglo govoriti o ranijem a ne zre- lom predromaničkom razdoblju, iako se isti motivi susreću i na kasnijim predromaničkim, pa i ranoromaničkim spomenicima. Motiv međusobno odvojenih kružnica presječenih dijagonalnim trakama u Hrvatskoj je osobito karakterističan za Branimirovo doba, ali za dataciju na prvome mjestu govori način klesanja, a on je na pilastru iz katedrale vrlo precizan, drugačiji nego na skulpturi iz Branimirova doba.²¹⁶ Također je cjelina kompo-

²¹⁴ P. Vežić, M. Lončar, o. c., 54.

²¹⁵ Možda najljepše primjere kompliciranih geometrijskih prepleta na pilastrima predstavljaju primjerci iz Crkvine u Biskupiji. Usp. A. Milošević, *Crkva Sv. Marije, mauzolej i dvori hrvatskih vladara u Biskupiji kraj Knina*, Split 2002, str. 18.

²¹⁶ N. Jakšić, *Klesarska radionica iz vremena kneza Branimira*, SHP 22/1995, 141-150; A. Piteša, *Ranosrednjovjekovni kameni spomenici u Arheološkome muzeju u Splitu*, Split 2012, 29-34.

Sl. 93 - Rab, katedrala, predromanički kapitel

različite spomenike s navedenim ornamentom, on je osobito prisutan u ranije predromaničko doba, što učvršćuje ranu dataciju rapskog pilastra.²²⁰

U pogledu poznavanja predromaničke oltarne pregrade važan je podatak da su na oba pilastra sačuvani utori za uglavljivanje pluteja na obje bočne strane. To govori da se ne radi o pilastrima koji su stajali uz prolaz oltarne pregrade, nego o pilastrima unutar pregrade koja je morala imati nekoliko pluteja.²²¹ Nažalost, prema objavljenim podacima, nisu poznati predromanički pluteji iz katedrale.²²² Među sačuvanim ostacima pluteja na otoku, nijedan nije povezan s katedralom. To je možda rezultat i nedostatka bilo kakvih podataka o izvornom smještaju i okolnostima nalaza većeg broja kamenih spomenika na otoku Rabu. Ipak, katedrali je možda moguće pripisati barem jedan cjelovitije sačuvani plutej, danas izložen u samostanskom kompleksu u Kamporu, i to na temelju njegovih dimenzija i ornamentalne dekoracije, o čemu će biti riječi u ovome tekstu.

zicije s križem bez pleternog ornamenta databilna u rano predromaničko doba i može se usporediti s lijepo klesanim marmornim pilastrima iz Putalja iz vremena kneza Mislava.²¹⁷ Budući da u rano predromaničko doba i u Istri i na Kvarneru i u Dalmaciji prevladava motiv međusobno učvorenih dijagonalno presječenih kružnica, pojava odvojenih kružnica na arkadi ciborija i na pilastru iz katedrale govori o varijacijama u načinu oblikovanja srodnih motiva u različitim klesarskim sredinama. Iako su rjeđe zastupljene od međusobno povezanih kružnica, troprute odvojene kružnice ipak se pojavljuju u različitim područjima i u ranom predromaničkom razdoblju.²¹⁸ Za motiv na drugom pilastru iz katedrale, motiv vegetabilne vitice s velikim listovima, mogu se naći brojne rane predromaničke paralele.²¹⁹ Prema navodima autora koji su kompa-

²¹⁷ T. Burić, Kameni namještaj predromaničke crkve sv. Jurja na Putalju iznad Kaštel-Sućurca, *SHP* 13/1983, 147-163, T.II.

²¹⁸ Usp. primjerice B. Johansson-Meery, *Karolingerzeitliche Flechtwerksteine aus dem Herzogtum Baiern und aus Bayerisch-Schwaben*, München 1993, 66, 71-73.

²¹⁹ P. Vežić, M. Lončar, o. c., 68-71, 155; A. Piteša, o. c., 56-58; Z. Čubrović, kat. br. 17, u: *Zagovori svetom Tripunu, Blago Kotorske biskupije*, Zagreb 2009, str. 102-103; M. Beghelli, *Scultura altomedievale dagli scavi di Santa Maria Maggiore a Trento*, Bologna 2013, 109-112.

²²⁰ Sličan vegetabilni motiv, motiv listova unutar troprutih kružnica, sačuvao se i na dva ulomka s Kapitula kod Knina. Ti su listići nešto manji od velikih listova unutar medaljona, ali pripadaju istoj koncepciji. Zanimljivo je da su spomenici s navedenim motivom, zajedno s još nekima, datirani u sredinu 9. st., ranije od poznatih kapitulskih spomenika iz vremena kralja Držislava. Usp. T. Burić, Ranosrednjovjekovna skulptura s Kapitula kod Knina, *SHP* 18/1988, 91-117.

²²¹ Opširnije o predromaničkoj oltarnoj pregradi iz rapske katedrale usp. M. Jarak, Neki primjeri predromaničkog uređenja katedrala na istočnome Jadranu, u: T. Šeparović (ur.), *Gunjačin zbornik*, Split 2010.

²²² Možda se podaci o porijeklu nekih spomenika mogu pronaći u rukopisnom djelu fra Odorika Badurine *Velika kamporska kronika*. Tijekom pripremanja ove knjige nisam imala mogućnost proučiti to monumentalno djelo!

Unutar katedrale, predromaničkom vremenu mogao bi pripadati jedan kapitel na stupu unutar današnje kolonade (Sl. 93, Kat. br. 42). Kapitel ima vrlo velike volute iznad dva reda stiliziranih listova. U literaturi je već izdvojen kao predromanički.²²³ Budući da predstavlja arhitektonsku skulpturu, vrlo je značajan za stvaranje cjelovitije slike o predromaničkom uređenju katedrale.

Posebno mjesto navedenog kapitela proizlazi iz činjenice što je izrađen od štuka. Među većim kapitelima na kvarnerskim otocima, elementima arhitektonske plastike, štuko kapitel iz katedrale ističe se po svom materijalu. Kapitel se nalazi na trećem stupu (od ulaza) južne kolonade. Štuko obloga je na više mjesta otučena, tako da se vidi glatka površina kamene glavice oko koje je štuko apliciran kao obloga s dekorativnim motivima. Oštećenja su prisutna na svim stranicama, na jednoj ipak neznatnije. Štuko dekoracija sastoji se od dva reda plošnog, stiliziranog lišća u donjem dijelu i velikih voluta (zavojnica) u gornjem dijelu kapitela. Na glatkim listovima urezani su simetrično postavljeni ovalni i kružni ornamenti u formi malih listića i koncentrične kružnice na vrhu koji oblikuju svojevrsan znak križa. U središtu jednostavnoga, neukrašenog abakusa, nalazi se četverolatični cvijet. Baza kapitela je jednostruko plastično profilirana. Iznad kapitela nalazi se zaobljeni impost, kao i na drugim kapitelima u crkvi.

Kapitel je zapazio M. Domijan, koji je predložio njegovu raniju dataciju u odnosu na brojniju skupinu sigurnih ranoromaničkih kapitela u rapskoj katedrali.²²⁴ U literaturi se, međutim, mogu pronaći i drugačija mišljenja o položaju štuko kapitela u odnosu na ranoromaničke primjerke ukrašene akantusovim lišćem. Tako je M. Takács, ne osvrćući se posebno na štuko kapitel, donio njegovu fotografiju zajedno s ranoromaničkim primjercima.²²⁵ Iz konteksta izlaganja proizlazi ista datacija objavljenih kapitela. Sigurno je moguće da je pri ranoromaničkom uređenju katedrale izrađen i navedeni kapitel. Njegova ornamentika je, međutim, prilično drugačija od ornamentike ranoromaničkih kapitela, a osobito je različito oblikovanje izrazito velikih zavojnica na štuko kapitelu. Po stilskim karakteristikama kapitel bi se mogao pripisati predromaničkom razdoblju, osobito kraju 8. ili početku 9. st. kada je rapska katedrala dobila novi crkveni namještaj. Činjenica je da ne znamo kakvi su kapiteli stajali na stupovima katedrale do postavljanja novih ranoromaničkih u 11. st. Jesu li sve do tada bili zadržani izvorni kasnoantički kapiteli, ili su barem neki kasnoantički kapiteli već u predromaničkom uređenju zamijenjeni novima, ne možemo znati. Svakako je moguće da je došlo do nekih zamjena, primjerice zbog oštećenosti izvornih kapitela. Ukoliko je štuko kapitel predromanički rad, imali bismo i na našem području primjerak u karolinškom razdoblju omiljenih štuko reljefnih dekoracija.²²⁶

²²³ M. Domijan 2005, str. 19.

²²⁴ M. Domijan, o.c.

²²⁵ M. Takács, Ornamentale Beziehungen zwischen der Steinmetzkunst von Ungarn und Dalmatien im XI Jahrhundert, *HAM* 3/1997, 170-171.

²²⁶ O karolinškim štuko reljefima i među njima kapitelima usp. M. Exner (ur.), *Stuck des frühen und hohen Mittelalters*, München 1996, passim; H. Nothdurfter, *St. Benedikt in Mals*, Lana 2002, 67-87. Kod poznatih europskih građevina s bogatom štuko dekoracijom vršene su prirodnoznanstvene analize štuka – primjerice mikroskopske analize sastava koje upućuju na određenu užu dataciju. O tome usp. više radova u citiranoj monografiji iz 1996. Takve analize pomogle bi sigurnijoj dataciji kapitela iz rapske katedrale. Kao analogija za postojanje ranog predromaničkog štuko kapitela u građevini s drugačijim kapitelima, može se navesti glasovita crkva S. Salvatore u Brescii. Tamo jedan oštećeni štuko kapitel s ukrasom u obliku glatkih listova pripada ranom predromaničkom razdoblju. Usp. G. Panazza, A. Tagliaferri, *La diocesi di Brescia, Corpus della scultura altomedievale III*, Spoleto 1966, 128, T. XLIX, Fig. 160.

Crkvice sv. Martina

Katedralni pilastar s vegetabilnom viticom vrlo je sličan pilastru iz rapskoga lapidarija koji potječe iz porušene crkvice sv. Martina (Sl. 94, Kat. br. 43). Ovaj pilastar je, za razliku od onoga iz katedrale, cjelovito sačuvan s početkom stupa na gornjoj

Sl. 94, Rab, lapidarij, pilastar iz Sv. Martina

plohi. Visina pilastra bez stupa je 89 cm, što znači da su u crkvi sv. Martina bili nešto niži pilastri nego u katedrali. Vegetabilna vitica na pilastru iz Sv. Martina ima sitne listiće i središnji završetak u obliku rozete ili višelatičnog cvijeta. Po tome se razlikuje od vitice na katedralnom pilastru. Broj zavijutaka vitice ili medaljona je isti – riječ je o četiri medaljona koji su rastvoreni na jednom kraju, a na drugom se međusobno povezuju. Donji medaljon na završetku pilastra iz Sv. Martina ima najlošije sačuvane ornamente, pa sitni listići i središnja rozeta nemaju sačuvane detalje izvedbe. U gornjim medaljonima dobro su vidljivi svi detalji koje čine sitni ovalni (kapljičasti) listići na unutrašnjoj strani troprutih zavijutaka i središnja rozeta u jednom medaljonu te po jedan trolatični i peterolatični cvijet u preostala dva. Između medaljona u trokutastim praznim površinama nalazi se trolist ljiljana. Pilastar obrubljuje jednostavna plastična letva, kao i one iz katedrale. Na gornjoj plohi sačuvao se mali ulomak stupa, koji je bio isklesan u jednom komadu s pilastrom.

Vidljivo je da su pilastri iz katedrale i primjerak iz Sv. Martina stilski vrlo slični, pa se može pretpostaviti isto vrijeme njihove izrade. Za ornamentalnu viticu na pilastru iz Sv. Martina mogu se navesti analogije iz ranijega predromaničkog doba. Vrlo srodna vitica nalazi se na pilastru iz Splita.²²⁷ Ova je vitica, za razliku od one na rapskome pilastru, jednopruta i izvire iz lijepo oblikovanog kantarosa, čime je jasno pokazano starokršćansko porijeklo motiva u klasičnom motivu vitica loze koje se izvijaju iz kantarosa. Na splitskom pilastru u svakom je zavijutku jednako oblikovana peterolatična rozeta, dok na rapskome susrećemo nekoliko varijacija među kojima je i peterolatična rozeta. Na još jednom pilastru iz Dalmacije, iz Dubrovnika, nalazi se srodna ornamentalna vitica.²²⁸ Za razumijevanje porijekla motiva na rapskome pilastru posebno su, međutim, važne analogije iz sjeverne Dalmacije, iz zadarskoga radionič-

kog kruga. Na nekoliko ranih predromaničkih pluteja nalazi se, naime, srodna vitica sa sitnim listićima ili njezina inačica bez listića. U literaturi su već duže obrađivani fragmentarni pluteji iz Ljubča i Božave, na kojima je prisutna vitica sa sitnim listićima unutar zavijutaka.²²⁹ Na tim se plutejima vitice izvijaju iz donjeg središta pluteja okružujući središ-

²²⁷ A. Piteša, o. c., 35-36.

²²⁸ Ž. Peković, *Crkva Sv. Petra Velikoga, Dubrovačka predromanička katedrala i njezina skulptura*, Dubrovnik-Split 2010, 137, Sl. 117. Pilastar je oštećen na gornjoj i donjoj strani, pa nisu sačuvani završni motivi.

Sl. 95 - Plutej iz Božave

Sl. 96 - Brescia, ploča ambona

nje stabalce i kantaros. Uz motiv sitnih listića, na pluteju iz Božave u vitici se nalaze i virovite rozete (Sl. 95). Pluteji su ispravno povezani s ranosrednjovjekovnom radionicom crkvenog namještaja iz Zadra,²³⁰ što potpuno potvrđuju noviji nalazi. Posebno je važan nalaz vrlo oštećenog pluteja u samome Zadru.²³¹ Na novopronađenom pluteju iz središnjeg kantarosa izviru dvije troprute vitice s grozdovima i pticama u zavijucima i s virovitim rozetama. Iako nema motiva sitnih listića unutar zavijutaka, jasna je ista ikonografska shema i isto porijeklo opisanih pluteja. Oni jasno pokazuju inspiraciju starokršćanskim djelima, bilo mozaicima bilo kamenim spomenicima, i svjedoče o kontinuitetu klesarskih radionica u dalmatinskim gradovima od kasne antike do srednjovjekovlja.²³²

Ranokršćanski motiv vitica loze u različitim inačicama, oblikovan je u varijanti bliskoj primjerima na zadarskim plutejima, i tijekom 7. i 8. st. Ovdje se može spomenuti jedno od remek-djela „langobardske „skulpture u Italiji, ploča s paunom iz Brescije.²³³ Uz dominantnog pauna na spomeniku je isklesana i vitica loze s listićima u zavijucima (Sl. 96). Listići unutar vitice su malo veći i više srcoliko oblikovani u odnosu na prikaze na našim predromaničkim spomenicima, a u središtima zavijutaka je list vinove loze ili grozd. Vitica je jednopruta, primjerena ranijem vremenu oblikovanja i polazištu od starokršćanskih uzora. Takva realistički oblikovana vitica sa sitnim listićima mogla je predstavljati prototip za nešto kasnije, više stilizirane primjere, prisutne na ranim predromaničkim spomenicima. Paun

²²⁹ A. Uglešić, Neobjelodanjeni nalazi preromaničke kamene plastike s područja sjeverne Dalmacije, *RFFZd* 31 (18), 1991-1992, 143-146; A. Uglešić, Tragom ranokršćanskih i predromaničkih spomenika na Dugom otoku, *RFFZd* 32/19, 1993, 153-156; N. Jakšić, E. Hilje, o. c., 19-21, 104-105; I. Josipović, Radionica plutejâ zadarske katedrale, *Ars Adriatica* 4, 2014, 43-62. Stilski srodna vitica sa sitnim listićima karakterizira i ulomke ciborija iz Novalje, a prisutna je i na ranim predromaničkim spomenicima iz Italije, o čemu usp. P. Vežić, M. Lončar, o. c., 75-78; M. Beghelli, o. c., 114-115.

²³⁰ Usp. A. Uglešić, Neobjelodanjeni nalazi preromaničke kamene plastike s područja sjeverne Dalmacije, *RFFZd* 31 (18), 1991-92, 143-146. Kasnije su zadarsko radioničko ishodište navedenih pluteja dodatno interpretirali N. Jakšić i I. Josipović u citiranim radovima.

²³¹ N. Jakšić, E. Hilje, o. c., 19-21, 104-105.

²³² N. Jakšić u svojoj analizi pluteja osobito ukazuje na istovjetne motive na ranokršćanskim mozaicima, koji su mogli poslužiti kao uzori zadarskim klesarima. Usp. N. Jakšić, E. Hilje, o. c., I. c. Rasprava o kontinuitetu rada klesarskih radionica jedna je od središnjih tema važne knjige Ž. Rapanića, *Predromaničko doba u Dalmaciji*, Split 1987, *passim*.

²³³ G. Panazza, A. Tagliaferri, *La diocesi di Brescia, Corpus della scultura altomedievale* III, 1966, 44-48, T. IX, Fig. 29. Dva ulomka druge ploče sa sličnim prikazom: T. IX, Fig. 28, T. X, Fig. 30. Kratak noviji osvrt usp. u: *Il futuro dei Longobardi - L'Italia e la costruzione dell'Europa di Carlo Magno*, Milano 2000, 508, 521 (br. 479).

Sl. 97 a - Rab, arhitektonski ulomak, sekundarno uzidan na položaju predromaničke crkve sv. Martina

Sl. 97 b - Rab, uzidani arhitektonski ulomak na položaju predromaničke crkve sv. Martina

na spomeniku iz Brescije izrazito je realistički i profinjeno oblikovan, a donju borduru čini geometrijski starokršćanski motiv jednoputih presječenih kružnica.²³⁴

Iz pregleda analogija za motiv na pilastru iz crkvice sv. Martina vidljivo je da postoje različite inačice, od povezivanja vitice s kantarosom do različitog oblikovanja detalja. U skladu s datacijom srodnih spomenika, prihvatljiva je rana predromanička datacija i za pilastar iz Sv. Martina. Riječ je vjerojatno o prvim desetljećima 9. st.

U neposrednoj blizini položaja na kojemu se nalazila crkva sv. Martina, uzidani su kao doprozornici kameni, jednostavno dekorirani ulomci (Sl. 97 a,b, Kat. br. 44). Sudeći po njihovom obliku i dekoraciji, ulomci su i izvorno mogli imati funkciju arhitektonske plastike, i moguće ih je pripisati ranosrednjovjekovnoj crkvi sv. Martina.

O crkvisi sv. Martina osim njezinoga položaja unutar stare gradske jezgre, nema detaljnijih podataka. Iako je na položaju te crkve pronađeno više predromaničkih ulomaka, danas joj se od spomenika iz lapidarija sigurno pripisuje samo opisani pilastar.²³⁵ To bi se možda moglo proširiti, ako bi u opisima nekih spomenika u literaturi mogli prepo-

²³⁴ U kontekstu spominjanja motiva vinove loze na ranim srednjovjekovnim spomenicima, zanimljivi primjeri izvedbe klasičnog motiva lozice koja se izvija iz kantarosa poznati su, primjerice, u Metzu. Na kamenim dijelovima crkvenog namještaja nalaze se prikazi lozice u specifičnoj kombinaciji geometrijski apstraktne vitice i srolikih listova ili plodova. Na jednom ulomku listovi i grozdovi oblikovani su realistički. Usp. M. Will, *Die ehemalige Abteikirche St. Peter zu Metz und ihre frühmittelalterlichen Schrankenelemente*, Bonn 2001, 189, 190, 193, 214.

²³⁵ Moguće je da postoje i drugačije spoznaje, ali dodatni podaci o spomenicima iz rapskog lapidarija nisu mi bili dostupni.

znati spomenike iz crkvice sv. Martina. Ovdje će u navedenom kontekstu biti spomenut jedan fragmentarni plutej koji je opisan u starijoj literaturi, a danas se čuva u lapidariju. Iako njegovo porijeklo iz crkve sv. Martina nije sigurno, ovdje se uvrštava unutar teksta o toj crkvi.

Spomenik je opisan i objavljen u djelu iz početka 20. st., u knjizi W. Schleyera. Tu se opisuje nalaz fragmentarnog predromaničkog pluteja u dvorištu uz porušenu crkvicu S. Marino. Ostaci tog pluteja danas se čuvaju u rapskom lapidariju (Sl. 98, Kat. br. 45)). Schleyerov opis položaja crkvice S. Marino koja je postojala još u drugoj pol. 19. st., a tada je porušena i na njezinom mjestu je izgrađena kovačnica, posve odgovara položaju predromaničke crkvice sv. Martina.²³⁶ Kako Schleyer nigdje ne spominje crkvicu sv. Martina, moguće je da se radi upravo o toj crkvi.²³⁷ Stoga fragmentarni plutej iz lapidarija ovdje donosimo kao mogući dio crkvenoga namještaja iz važne predromaničke crkvice sv. Martina.

Plutej je danas još više oštećen nego u Schleyerovo doba. Na njemu su se unutar troprutih četverokuta nalazili različiti motivi: u dva polja predromanički prepleti, a u trećem, koje je danas znatno oštećeno, paun (Sl. 99). Paun je bio prikazan u neobičnom položaju, sa savijenim repom koji veličinom i oblikom odgovara paunovom tijelu. Isto tako su nožice stiještene i isturene naprijed. Specifično oblikovanje je bilo zadano veličinom okvira u koji je trebalo smjestiti prikaz.

Vezano uz prikaz pauna na oštećenom pluteju, može se spomenuti još jedan slično fragmentarno sačuvan prikaz pauna na pluteju s nedalekog otoka Cresa. Na malom ulomku pluteja sačuvan je samo listoliki rep pauna.²³⁸ To je prostorno vrlo bliza analogija, ali izvedba paunova repa na dvama fragmentarnim spomenicima ipak je vrlo različita i govori o različitom vremenu njihova nastanka. Na rapskom fragmentarnom pluteju dekoracija repa je izvedena plitko uparanim linijama, dok je na fragmentu s otoka Cresa rep detaljno raščlanjen, sa središnjom linijom i ornamentom riblje kosti. Prihvatljiva je ranokršćanska datacija creskog fragmenta, pa je očito riječ o spomenicima iz različitog vremena i radioničkog ishodišta, koji su ovdje uspoređeni zbog prostorne blizine nalazišta.

Predromanički pluteji s četvrtastim kazetama u kojima su smješteni motivi, u našoj su predromanici znatno rjeđi od pluteja s kružnicama ili različitim pleternim mrežama. Ipak, pojavljuju se i takvi pluteji, a možda je najpoznatiji onaj iz Pridrage s antropomorfnim motivima.²³⁹ Na Rabu je slična koncepcija djelomično prisutna na predromaničkom ciboriju iz katedrale. Paralele iz Pridrage datirane u kraj 8. i početak 9. st., naivnost u prikazu pauna, te općenito nevjestost u klesanju predromaničkih prepleta na pluteju iz lapidarija, govore o dataciji tog pluteja u ranije predromaničko doba, u početak 9. st. Tome u prilog mogli bi se navesti i primjeri iz Italije koje je davno objavio R. Kautzsch, a stilski su

²³⁶ W. Schleyer 1914, str. 110.

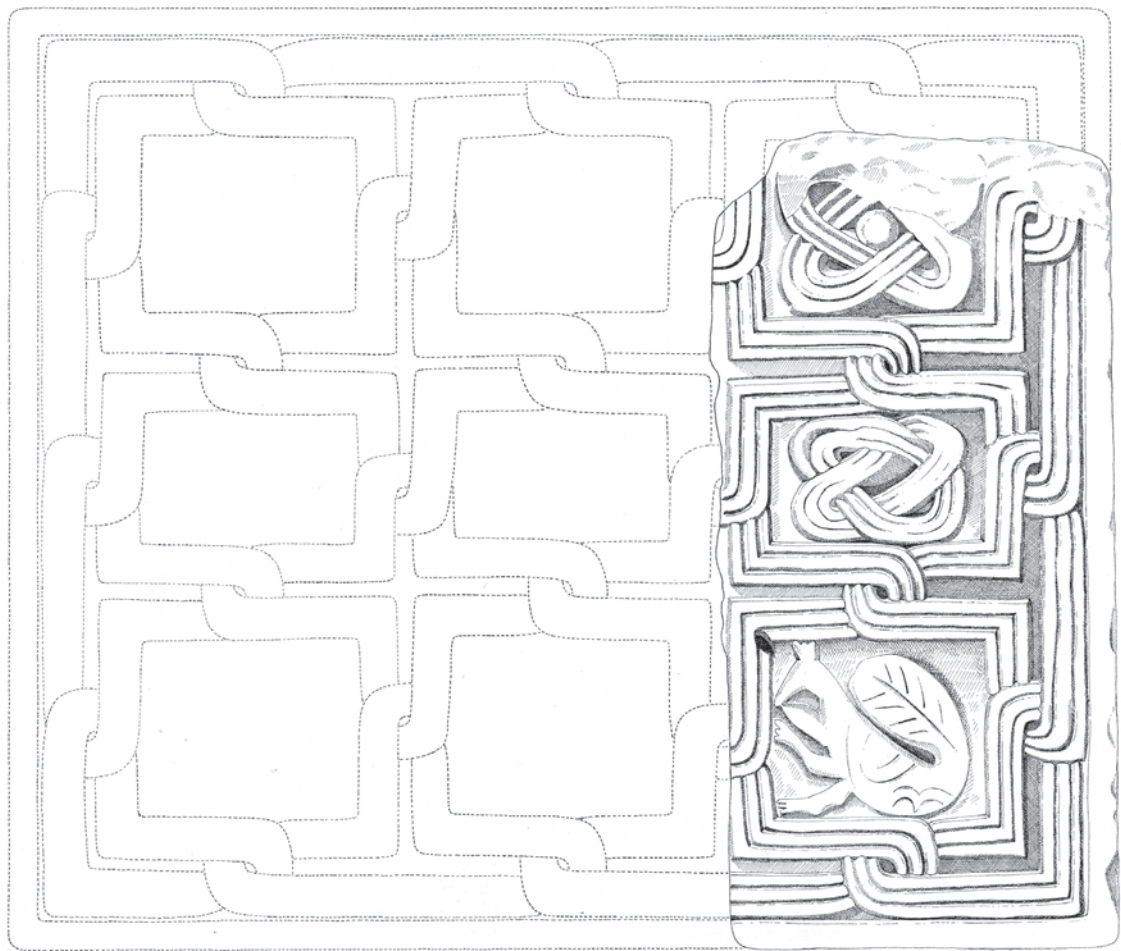
²³⁷ Zanimljivo je da V. Brusić kod navođenja nekoliko najznačajnijih ornamentiranih spomenika 8. do 10. st. s otoka Raba, spominje i ploču u dvorištu crkvice sv. Marina u gradu Rabu. Usp. V. Brusić, o. c., 69-70.

²³⁸ J. Čus-Rukonić, Ranokršćanska skulptura grada Cresa, *His. Ant.* 18/2, 2009, 307-313.

²³⁹ I. Petricoli 1983, str. 47-52; N. Jakšić, E. Hilje 2008, str. 91-92. Vrlo zanimljivi primjeri pluteja sa četvrtastim kazetama u kojima su pojedinačni motivi potječu iz Gradca kod Drniša. Od motiva na tim su fragmentarnim plutejima sačuvani primjerice rozeta, grozd, ali i pentagram i kosi križ od ljljana. Stilski, fragmenti se razlikuju od brojnih vrlo ranih predromaničkih reljefa s motivom četvrtastih kazeta s pojedinačnim prikazima, te su u literaturi datirani u kraj 9. st., u vrijeme kneza Branimira ili Muncimira. Usp. A. Jurčević, O klesarskim radionicama koje su djelovale na lokalitetu Crkvina u Biskupiji kod Knina, *SHP* 41, 2014, 144, Sl. 21.

Sl. 98, Rab, lapidarij, fragmentarni plutej

Sl. 99 - Idejna rekonstrukcija fragmentarnog pluteja

vrlo srodni rapskom fragmentarnom pluteju.²⁴⁰ I na plutejima iz Italije tropruti četverokuti povezani su s troprutim rubnim okvirom. Pored simboličkih motiva poput križa u različitim inačicama, pojavljuju se i predromanički prepleti i zoomorfni motivi. Vegetabilni motivi su osobito omiljeni, a najčešći su različiti listovi, grozdovi, rozete, ljiljani i stilizirana stabalca. Među zoomornim motivima najčešće su ptice, a javljaju se i različiti realni i fantastični četveronošci. Za prikaz pauna s rapskog pluteja mogu se naći sličnosti u jednostavno oblikovanim pticama na italiskim spomenicima. Dvije ptice, primjerice, sa strana središnjeg grozda na pluteju iz Cividalea, vrlo su naivnih karakteristika i po tome bliske paunu s rapskoga pluteja. Italiski pluteji datirani su u novijim objavama u prvu pol. 9. st. I ta okolnost osnažuje dataciju fragmentarnog rapskog pluteja u isto vrijeme rane predromaničke umjetnosti. Treba, međutim, upozoriti na postojanje potpune analogije na našoj obali Jadrana, na otoku Pašmanu. Fragmentarni plutej iz Neviđana, u svemu, pa i u prikazu pauna, podudaran rapskome pluteju nedavno je objavljen i interpretiran, te je ukazano na isto radioničko porijeklo dvaju pluteja. Oni su pripisani radionici koja je djelovala u Zadru i Pridrazi u ranom predromaničkom razdoblju.²⁴¹ S takvom jasnom atribucijom plutej iz rapskog lapidarija čvrsto je povezan uz sjevernodalmatinski klesarski krug.

Kampor

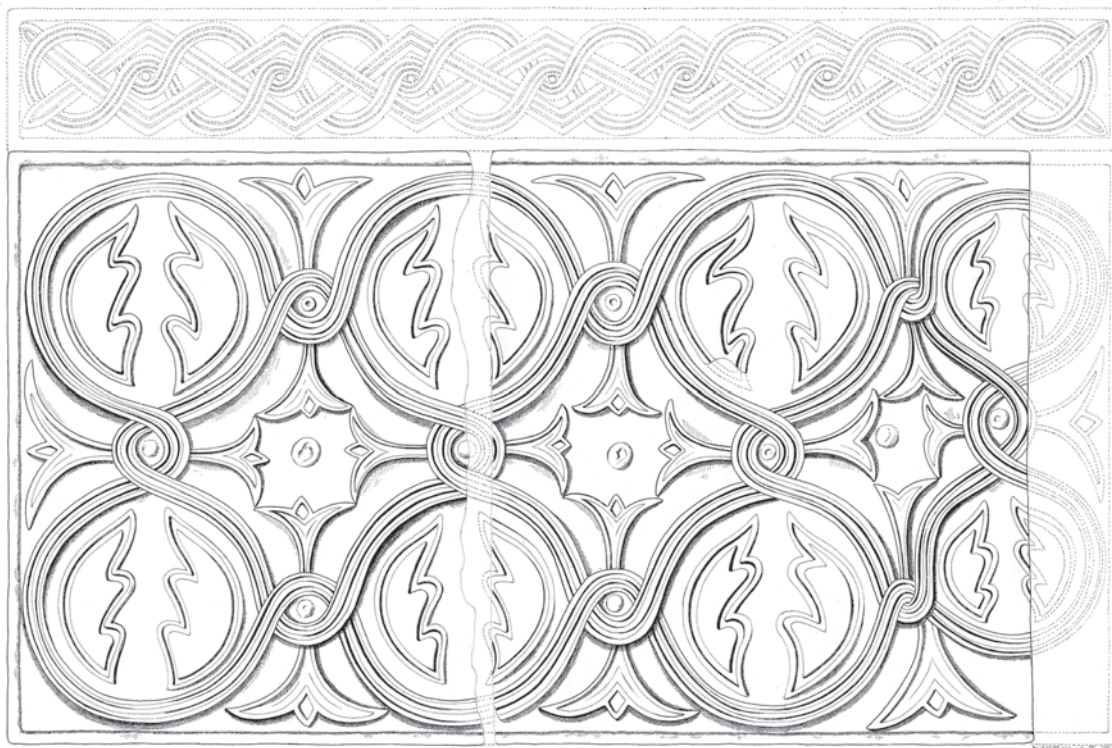
Najcjelovitije sačuvan plutej na otoku Rabu nalazi se u kompleksu samostana sv. Eufemije u Kamporu. Spomenik je i danas u funkciji pluteja ugrađen ispred kapele Grčke Gospe u crkvi sv. Bernardina. Plutej iz Kampora nije sačuvan u cijeloj dužini, a kako mu je i današnja sačuvana dužina velika, pripada među veće predromaničke pluteje na istočnoj obali Jadrana (Sl. 100, Kat. br. 46). Izrađen je od vapnenca. Sačuvana dužina pluteja iznosi 132 cm. Danas vidljiva visina iznosi 61 cm. Debljina je oko 10-ak cm. I svojom dužinom i visinom plutej je bio veći od današnjih dimenzija. U prilog veće izvorne

Sl. 100 - Kampor, predromanički plutej

²⁴⁰ R. Kautzsch 1941, 26-32. Ploča iz samostana Bobbio ukrašena je prvotno u doba kralja Liutpranda, a motive unutar četvrtastih kazeta dobila je naknadno, početkom 9. st., na poleđini. Usp. novu detaljnu interpretaciju E. Destefanis, *La diocesi di Piacenza e il monastero di Bobbio, Corpus della scultura altomedievale* XVIII, 2008, 108-121, T. V, 9a. Nova objava pluteja iz Cividalea u istom je Korpusu u svesku X, 1981, 226-227, T. C, 339. Plutej je datiran u prvu pol. 9. st.

²⁴¹ M. Jurković, Un raro motivo iconografico sulla scultura altomedievale – i Senmurv di Arbe e Neviđane, u: *Scripta in honorem Igor Fisković*, Zagreb-Motovun 2015, 43-51. Autor upozorava na staru objavu pluteja iz Neviđana F. Radića u Starohrvatskoj prosvjeti iz 1901. g. Posvemašnja podudarnost dvaju pluteja govori o istom radioničkom porijeklu.

Sl. 101 - Kampor, crtež pluteja

dužine govore sljedeći podaci: na desnoj bočnoj strani plutej je sigurno skraćen. Na toj strani sačuvana je polovica troprute kružnice s vegetabilnim motivom. Druga polovica kružnice imala je dužinu od 10 do 15 cm. To znači da je plutej bio toliko duži. Na drugoj bočnoj strani nedostaje samo rubni dio pluteja. Teško je, međutim, točno odrediti širinu rubnoga dijela pluteja jer rubni dijelovi nedostaju i na jednoj i na drugoj bočnoj strani, kao i na gornjem i donjem rubu pluteja. Ako pretpostavimo uže plastično rebro kao bočni rubni dio pluteja, izvorna dužina pluteja mogla je iznositi oko 150 cm. Motiv na lijevoj bočnoj strani u gornjem dijelu sigurno je cjelovito sačuvan jer troprute trake kružnice nemaju na sredini lijevo naznaku produživanja u novu kružnicu, dok se po sredini kružnice desno trake kružnice povijaju tvoreći novu kružnicu. Polovično sačuvani kružni medaljon na desnoj strani, nije, pak, mogao biti tako zamišljen jer bi narušavao simetriju pluteja. Na pluteju su očito bila prikazana dva reda od po četiri kružna medaljona s identičnim vegetabilnim motivom dva velika sučelice postavljena lista.

Što se tiče skraćene izvorne visine pluteja, o njoj govore sljedeći podaci: donji red kružnih medaljona danas, zbog položaja pluteja, nije u potpunosti vidljiv. Te su kružnice bile izrađene posve isto kao kružnice u gornjem redu. Stoga danas vidljivom dijelu donjega niza kružnica treba pridružiti 15-ak cm visine. Kada se tome doda visina rubnoga dijela pluteja, kamporski plutej dozeo je potrebnu visinu od 90 do 100 cm.

Plutej odlikuje ponavljanje istoga motiva velikih listova u kružnim medaljonima (Sl. 101). U spojevima između kružnica ističe se plastično naglašeno oko. Između medaljona su ljiljani, odnosno svojevrsni trolisti. Izvirući iz troprutih spojnika između kružnih medaljona, po četiri ljiljana se spajaju tvoreći svojevrsne kazete, odnosno četverokute. Ti spojevi ljiljana imaju u središtu naglašeno plastično ispupčenje. Upravo ti spojevi ljiljana daju poseban pečat kamporskome pluteju, a način na koji su oblikovani uvrštava kompoziciju na kamporskome pluteju u vrlo specifične, rijetke predromaničke inačice za koje se mogu iznijeti samo malobrojne paralele.

Kamporski plutej pretrpio je određena oštećenja. U donjem dijelu ima vidljivu pukotinu. Pošto je dugo služio kao nadgrobna ploča s ukrašenom stranom okrenutom prema zemlji, razumljivo je da postoje oštećenja, koja, s obzirom na takve okolnosti, i nisu velika.²⁴² Klesarije u gornjem dijelu pluteja (gornji red kružnih medaljona) dobro su sačuvane. Polovično vidljiv donji red kružnih medaljona prilično je oštećen. U tom dijelu reljefi su na nekim mjestima otučeni i oštećeni. Možda su oštećenja nastala prilikom prenamjene pluteja u nadgrobnu ploču. Budući da tada ornamentika ploče nije pobuđivala nikakvo zanimanje, možda je slučajno oštećen dio reljefa. Kasnije je možda kod povremenih otvaranja grobnice, također moglo doći do oštećenja. S obzirom na takve okolnosti, reljef je prilično dobro sačuvan i svjedoči o klesarskoj vještini majstora koji ga je izradio. Uočavajući vjerojatno vrijednost predromaničkog rada, kod njegovog postavljanja u malu oltarnu pregradu koja i danas postoji, izrađen je faksimil i postavljen s druge strane prolaza (Sl. 102).

Sl. 102 - Kampor, crkva sv. Bernardina, oltarna pregrada s kopijom pluteja

Riječ je o vještom i kvalitetnom klesanju. Motivi su izvedeni znalački i precizno. Već i sam njihov odabir, kao i vrlo promišljena kompozicija s istančanim motivom kazeta načinjenih od trolisnih ljiljana, upućuje na dobru klesarsku radionicu koja je u uobičajeni predromanički repertoar široko rasprostranjen na mnogim lokalitetima, unijela svježinu i određenu gracioznost. Upravo ta razigranost kompozicije i istančanost simetrije, dojmovi su koje na promatrača ostavlja kamporski plutej.

Uvjerenje da je riječ o vrlo važnom djelu čije proučavanje bi svakako bilo korisno proširiti izvan granica pukog opisivanja izdvojenog spomenika, osnaženo je uočavanjem identične kompozicije na ulomcima crkvenog namještaja iz osorske katedrale sv. Marije na Groblju. Ti ulomci utoliko su važni, što za razliku od kamporskog pluteja, potječu iz sigurno utvrđenog konteksta. Kao i niz drugih ulomaka iz osorske ranosrednjovjekovne katedrale, ulomci s motivom kazeta od ljiljana datiraju se u ranije predromaničko doba, na prijelaz iz 8. u 9. st. Tada je stara osorska katedrala dobila novi crkveni namještaj, a pokazano je, na temelju nalaza ranih predromaničkih pilastara i datacije predromaničkih dijelova ciborija, da je i rapska katedrala obnovljena približno u isto doba.

Na velikom pluteju iz Kampora susreću se za rapsku predromaničku skulpturu vrlo tipični vegetabilni motivi. Isti motiv učvorenih kružnica s velikim nasuprotno postavljenim

²⁴² O okolnostima nalaza i današnjem smještaju predromaničkog pluteja usp. A. Bonifačić, *Samostan Svete Eufemije – Kampor na otoku Rabu*, Zagreb 1985, 16. Plutej se u funkciji nadgrobne ploče nalazio u podu crkve sv. Bernardina, odakle je izvađen početkom 20. st. Tada je crkva dobila novo popločenje, a važnije nadgrobne ploče postavljene su na nova mjesta. Predromaničkom pluteju vraćena je izvorna funkcija, ali u mnogo skromnijem vidu od vjerojatnoga ranosrednjovjekovnog položaja ovog monumentalnog pluteja koji se morao nalaziti unutar oltarne pregrade neke važne crkve. Danas je plutej dio oltarne pregrade ispred male kapele u crkvi sv. Bernardina.

Sl. 103, a - Osora, ulomak pluteja

Sl. 103 b - Osora, ulomak pluteja

listovima, nalazi se na jednom od pilastara iz katedrale. Cjelina kompozicije na pluteju, međutim, originalna je i vrlo rijetko prisutna na istočnoj obali Jadrana. Identična kompozicija nalazi se, kako je spomenuto, samo na ulomcima pluteja iz Osora, kojima treba pridružiti i jedan ulomak iz Privlake u sjevernoj Dalmaciji.²⁴³ Takav uvid pruža objavljena ranosrednjovjekovna građa, pa je moguće da se u muzejskim depoima čuva još poneki istovjetan spomenik.²⁴⁴ U svakom slučaju, s

obzirom na veliku zastupljenost motiva učvorenih kružnica s listolikim ukrasom, dodatni motiv ljiljana, koji tvore svojevrsne kazete između kružnica, predstavlja posebnu inačicu koja se rijetko klesala na predromaničkim spomenicima. Utoliko je važnije ustanoviti da se poznati primjeri s navedenom kompozicijom kazeta od ljiljana susreću na relativno uskom području otoka Cresa i Raba te sjeverne Dalmacije. Osorski ulomci, s obzirom na siguran kontekst nalaza i komparaciju s drugim spomenicima iz crkve sv. Marije na Groblju (Sl. 103), mogu se prilično sigurno datirati u kraj 8. ili početak 9. st. i povezati s ranosrednjovjekovnim kamenim spomenicima iz Novigrada u Istri.²⁴⁵ Povezivanje s istarskim Novigradom posebno je važno jer se na novigradskim spomenicima može pratiti geneza specifičnog motiva kazeta od ljiljana. Riječ je, naravno, samo o mogućoj interpretaciji, te pojava motiva kazeta od ljiljana može imati i drugačije objašnjenje. Tako treba primijetiti da su na različitim spomenicima iz Osora, iz

crkve sv. Marije na Groblju, prisutne varijacije u oblikovanju ljiljana koje upućuju na način oblikovanja motiva u konačnoj formi kazeta od ljiljana.²⁴⁶ Moguće je, dakle, da je motiv

²⁴³ M. Jarak, Prilog istraživanju porijekla predromaničke plastike na otocima Cresu i Rabu, *SHP* 34/ 2007, str. 57-77; o ulomcima s Cresa usp. J. Čus-Rukonić, *Predromanička, protoromanička i ranoromanička skulptura na otocima Cresu i Lošinju*, Cres 1991, 17; jedan ulomak s Cresa objavio je već ranije C. D. Sheppard, *Pre-Romanesque Sculpture: Evidence for the Cultural Evolution of the People of the Dalmatian Coast*, *Gesta*, 23/1, 1984, 10, Sl. 5; o ulomku iz Privlake usp. R. Jurić, *Srednjovjekovni spomenici na privlačkom području*, u: *Privlaka*, Zagreb 2000, 73, 78.

²⁴⁴ Na moj upit o mogućim analogijama, R. Jurić, voditelj Srednjovjekovne zbirke u zadarskom Arheološkom muzeju, ljubazno mi je pružio podatke o spomenicima iz fundusa muzeja, gdje se ne nalazi nijedan spomenik s identičnom ornamentalnom kompozicijom. Motiv učvorenih kružnica ispunjenih listovima sa ili bez pojedinačnih ljiljana u međuprostorima pojavljuje se na dva ulomka pluteja i na jednome pilastru. Specifični motiv kazeta od ljiljana nije, međutim, zastupljen. Nedavno objavljeni katalog ranosrednjovjekovnih kamenih spomenika iz splitskog Arheološkog muzeja također pokazuje da navedena kompozicija nije zastupljena. Za većinu drugih muzeja nemam detaljne podatke. O rijetkosti kompozicije kazeta od ljiljana između učvorenih kružnica, svjedoči i činjenica da na objavljenim ranosrednjovjekovnim spomenicima iz Italije takva kompozicija nije uopće zastupljena. Usp. *Corpus della scultura altomedievale I-XVIII/ 1959 - 2008*.

²⁴⁵ Usp. M. Jarak 2007, 57-77. Od brojnih radova o novigradskoj ranosrednjovjekovnoj skulpturi usp. P. Porta, *Rilievi altomedievali di Cittanova d'Istria*, *AMSA* 32 N. S., 1984, 145-171; B. Marušić, *Predromanička skulptura Novigrada (Istra)*, *Diadora* 16-17, Zadar 1994-95, 325-364; M. Jurković-I. Matejčić-J. Zihel, *Novigradski lapidarij*, Novigrad-Cittanova 2006.

²⁴⁶ Na jednom dobro sačuvanom pluteju nalaze se ljiljani okrenuti svojim trolisnim završecima prema središtu kružnica u kojima su isklesani. Iako je riječ o tzv. virovitim ljiljanima, a ne o ljiljanima složenim u formu ravnog križa, očito je unutar radioničke produkcije kojoj pripada i motiv kazeta od ljiljana, opisani motiv bio omiljen i možda postao ishodištem varijacijama u razmještaju ljiljana.

osmišljen nezavisno od eventualnoga posrednog oblika zapaženog u Novigradu. Evidentna omiljenost motiva virovitih ljiljana na spomenicima iz ranoga predromaničkog razdoblja svakako je u osnovi rjeđe zastupljenog motiva tzv. kazeta od ljiljana, koji obilježava pluteje iz Osora i Raba, a u Novigradu nije zabilježen. Važnost Novigrada u razmatranju ovoga motiva proizlazi iz posebnog položaja toga grada u ranijem predromaničkom razdoblju, kada je u njemu bila izuzetno živa klesarska djelatnost. O tome svjedoče brojni spomenici, najvjerojatnije djela novigradske klesarske radionice koja je izrađivala crkveni namještaj za šire područje Istre i Kvarnera.²⁴⁷

Sl. 104 - Kampor, detalj predromaničkog pluteja

Među brojnim istarskim lokalitetima na kojima su se sačuvali ostaci predromaničkog crkvenog namještaja, Novigrad ima posebno mjesto zbog brojnosti i zanimljivosti spomenika koji pripadaju ranome razdoblju srednjeg vijeka, do prvih desetljeća 9. st. Vraćajući se mogućoj interpretaciji nastanka motiva kazeta od ljiljana u okviru novigradske klesarske radionice, važni su ornamentalni motivi na dvama novigradskim pilastrima. Na jednom pilastru nalazi se motiv ljiljanâ unutar troprutih kružnica koji svojim trolisnim vrškom dodiruju središnji kružić. Vrlo sličan motiv, koji se može smatrati varijacijom koja je dovela do motiva kazeta od ljiljana na osorskom i kamporskom namještaju, nalazi se na drugom novigradskom pilastru sekundarno postavljenom kao dovratnik na ulazu u kriptu novigradske župne crkve. Ljiljani su na ovome drugom pilastru postavljeni gotovo ravno prema središtu troprutih kružnica tako da tvore oblik grčkoga križa s naglašenim kružnim središtem u kojemu se sastaju vršci ljiljana. Stvoren je tako motiv koji možemo nazvati „ravnim“ križem od ljiljana, a mogao se primjenjivati osobito na pilastrima i plutejima. Na osorskom i kamporskom namještaju nalazi se upravo taj motiv, s tom razlikom što nije smješten unutar kružnica nego između njih u međuprostorima pluteja. Motiv na analiziranim plutejima je nešto drugačiji i zato što je središnja kružnica u kojoj se ljiljani sastaju povećana i naglašenija nego na novigradskom pilastru, tako da se izvorni oblik križa donekle izgubio i pretvorio u motiv što ga se može nazvati kazetom od ljiljana. Mogućnost praćenja geneze motiva na novigradskim spomenicima govori u prilog nastanka motiva tzv. kazeta od ljiljana u radionicama koje su oblikovale novigradski crkveni namještaj.

Motiv ravnoga križa od ljiljana unutar kružnica na novigradskom namještaju kao i njegova razrada u motiv kazeta od ljiljana na plutejima iz Osora i Kampora, obogaćuje repertoar motiva izvedenih kombinacijama ljiljana (Sl. 104). Najpoznatiji i široko rasprostranjeni motiv kosog križa od ljiljana prisutan je na istočnoj obali Jadrana otprilike u isto vrijeme kada i novigradski motiv ravnog križa od ljiljana, u drugoj pol. 8. st. U samom Novigradu nalazi se i ovaj poznatiji motiv križa od ljiljana, zastupljen na Mauricijevu ciboriju. Drugi, skromniji motiv ravnog križa od ljiljana unutar kružnica prisutan na novigradskom

²⁴⁷ O Novigradu u ranome srednjem vijeku usp. B. Marušić, Kasnoantički kaštel Novigrad (Istra) u svjetlu arheološke građe, *Diadora* 11, 1989, 285-322; M. Jurković, *Novigrad istarski između 7. i 12. stoljeća*, Split 1996.

namještaju, mogao je nastati u novigradskom radioničkom krugu, gdje je motiv dalje preoblikovan u formu kazeta od ljiljana što se nalaze na plutejima iz Osora i Kampora. Ovi motivi dodatno obogaćuju repertoar motiva ranosrednjovjekovne plastike i upućuju na istaknuto mjesto motiva ljiljana koji je mogao poslužiti u oblikovanju upečatljivih kombinacija. Ovdje treba spomenuti i motiv ravnog križa od ljiljana s ljiljanima okrenutim vršcima prema van, kao i kod motiva kosog križa od ljiljana. Ova varijanta prisutna je na predromaničkim spomenicima na obje obale Jadrana i nije tako specifična kao novigradska inačica s vršcima ljiljana koji su okrenuti prema središtu.²⁴⁸

Ako je predočena analiza geneze motiva prihvatljiva, u ishodištu se nalazi motiv virovito postavljenih ljiljana što svojim trolisnim završecima dodiruju središte kružnice u kojoj su isklesani. Taj motiv prisutan je u Osoru i Novigradu, ali i na brojnim drugim lokalitetima u Istri, Italiji i Dalmaciji. Bez pretenzija na potpunost, evo nekoliko primjera poznatih iz literature. U Istri se ističe fragmentarni namještaj iz crkve sv. Kvirina kod Vodnjana s više ulomaka pluteja ukrašenih navedenim motivom.²⁴⁹ Poznat je, zatim, primjer nepravilne izvedbe motiva na namještaju iz Valbandona.²⁵⁰ Iz Italije izdvajamo fragmentarni plutej iz Venecije, iz zbirke samostana Sant' Apollonia.²⁵¹ Vrlo je zanimljiv, kao komparacija za plutej iz Kampora, monumentalni plutej iz Barija s dvije srodne kompozicije: na jednoj polovici pluteja u učvorenim kružnicama isklesani su virovito postavljeni ljiljani, a na drugoj su, u učvorenim kružnicama, veliki, nasuprotno postavljeni listovi kao na pluteju iz Kampora.²⁵² Iako ljiljani na pluteju iz Barija nisu oblikovani u formi kazeta od ljiljana, njihova prisutnost, kao i pojava osnovnog motiva s kamporskog pluteja, svjedoči o srodnosti dvaju spomenika. Motiv virovitih ljiljana prisutan je i na drugim spomenicima iz Italije koji pokazuju njegovu široku zastupljenost.²⁵³ Možda bi se mogla posebno istaknuti dva lijepa primjera iz Spoleta, s ponešto specifičnim oblikovanjem motiva.²⁵⁴ Broj virovito postavljenih ljiljana na spomenicima iz Spoleta varira, a različito su oblikovane i vitice unutar kojih se nalaze. O prisutnosti motiva na širem prostoru govore i različiti primjeri na spomenicima iz Dalmacije. (Sl. 105)²⁵⁵ Nakon tako brojnih potvrda za motiv virovito postavljenih ljiljana, motiv ravno postavljenih, jednako usmjerenih ljiljana, zapažen na pilastru iz Novigrada i na plutejima iz Osora, Raba i Privlake kod Zadra, prilično je rijedak i, čini se, specifičan za sjeverni Jadran. Najbolje je sačuvan na pluteju iz Kampora, kojemu stoga pripada posebno mjesto.

²⁴⁸ Ravni križ sastavljen od prema van okrenutih ljiljana nalazi se, primjerice, na poklopcu poznatog sarkofaga iz Zadra. Brojni primjeri nalaze se na spomenicima iz Italije. Motiv je varijanta prikaza križa kao drveta života.

²⁴⁹ B. Marušić, *Ricerche archeologiche nella basilica di S. Quirino presso Dignano*, AMSIA XVII/1986-87, 39-81.

²⁵⁰ F. Juroš-Monfardin, *Pitanje likovnog kontinuiteta u Istri na primjeru pluteja iz Valbandona*, u: *Starohrvatska spomenička baština, Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, Zagreb 1996, 105-112.

²⁵¹ C. D. Sheppard, *Pre-Romanesque Sculpture: Evidence for the Cultural Evolution of the People of the Dalmatian Coast*, *Gesta*, 23/1, 1984, 11, Sl. 8.

²⁵² G. Bertelli, *Le diocesi della Puglia centro-settentrionale, Corpus della scultura altomedievale XV*, Spoleto 2002, T. XXXI. Plutej je datiran u početak 9. st. Takva rana datacija karakteristična je za spomenike s ovdje raspravljanim motivima.

²⁵³ Usp. primjerice: A. Fatucchi, *La diocesi di Arezzo, Corpus della scultura altomedievale IX/1977*, T. L. Motiv virovito postavljenih ljiljana unutar kružnica može se interpretirati kao jedna varijacija prikaza virovitih rozeta, što je vrlo rasprostranjen motiv na ranim predromaničkim spomenicima u Italiji. Virovite rozete sigurno su jedan od najčešćih motiva, poput troprute pletenice ili kuka, te navođenje pojedinačnih primjera ne bi imalo smisla.

²⁵⁴ J. Serra, *La diocesi di Spoleto, Corpus della scultura altomedievale II/1961*, T. XXXII, XLII.

²⁵⁵ A. Piteša, o. c., 199-200.

Vezano uz dataciju pluteja iz osorske katedrale, zanimljivo je upozoriti na povijesne podatke o djelovanju osorskog biskupa potkraj 8. st. S obzirom, pak, na razvoj klesarstva, druga pol. 8. st. je vrijeme intenzivnoga klesarskog rada kada nastaju brojni spomenici na mnogim lokalitetima. Kompleks osorske katedrale korišten je, inače, tijekom cijeloga ranog srednjeg vijeka, a i u kasnijim stoljećima.²⁵⁶ Na temelju stilskih karakteristika sačuvanih ulomaka namještaja, može se pretpostaviti da je vjerojatno krajem 8. st., u vrijeme novoga stvaralačkog procvata klesarske djelatnosti diljem jadranskih obala, došlo do izrade nove oltarne pregrade za osorsku katedralu. U to vrijeme osorska crkva imala je sigurno važnu ulogu, što na svojevrsan način

Sl. 105 Dubrovnik, ulomak pluteja

ilustrira činjenica pojavljivanja osorskoga biskupa na koncilu u Niceji 787. g. Osorski biskup Lovro prisustvovao je tom koncilu zajedno sa salonitanskim i rapskim biskupom.²⁵⁷ Sudjelovanje na nicejskome koncilu potvrđuje značenje i ugled osorske crkve, koja je u to vrijeme, očito povezana sa širom sredinom, sigurno pridavala značenje i ambijentu u kojemu je djelovala. Isto se sigurno zbivalo i u gradu Rabu, čiji je biskup također bio sudionik nicejskoga koncila. Rapska katedrala također je dobila novi crkveni namještaj na prijelazu 8. u 9. st., vjerojatno još u vrijeme djelovanja biskupa Ursa, prisutnog na nicejskom koncilu. Podudarna zbivanja u Splitu i Kotoru ilustriraju mnogobrojni spomenici crkvenog namještaja 8. do 9. st., sačuvani u tim gradovima.

Analizirani rapski plutej, podudaran ulomcima iz osorske katedrale, bez sigurnog je konteksta jer u Kamporu nije dokazano postojanje ranosrednjovjekovne arhitekture, pa je upitno gdje je na otoku plutej izvorno stajao. Njegove velike dimenzije govore o velikoj crkvi za koju je bio izrađen. Najvjerojatnije je riječ o rapskoj katedrali, jer plutej svojim velikim dimenzijama odgovara nizu velikih katedralnih pluteja što su poznati s više lokaliteta (Pula, Zadar), a svi su datirani u rano predromaničko doba. Pritom je signifikantan vegetabilni motiv unutar učvorenih kružnica, što se ponavlja na više srodnih katedralnih pluteja. Tako na identičnom iz Osora i srodnim plutejima iz Novigrada, Zadra i Kotora (Sl. 106). U prilog katedralnom pluteju osobito govori posve identična ornamentalna kompozicija na ulomcima iz Osora koji su pripadali ranom predromaničkom uređenju katedrale. Srodna obilježja na nizu katedralnih pluteja pretočila su se, čini se, u Osoru i Rabu u istovjetnu ornamentalnu kompoziciju, čime bi i vrijeme uređenja dviju otočkih katedrala bilo približno isto.

Što se tiče radioničkog porijekla, unatoč iznesenom mišljenju o genezi specifičnog motiva kazeta od ljljana u novigradskoj klesarskoj radionici, rapski plutej nije morao biti izrađen upravo u Novigradu. Poznato je da su predlošci za ornamentalne kompozicije prenošeni iz jedne radionice u drugu i da je postojala komunikacija među radionicama. Budući da je jedan ulomak s istim motivom poznat i na zadarskom području, navedena analogija na tom

²⁵⁶ A. Deanović, *Mali vječni grad Osor*, Osor 1981; B. Fučić, *Stara katedrala Sv. Marije u Osoru*, Zagreb 1982; G. Cuscito, *Le origini cristiane e la prima basilica episcopale di Ossero (Liburnia)*, AMSIA 102 (50 N.S.), 2002, 121-154.

²⁵⁷ R. Katičić, *Uz početke hrvatskih početaka*, Split 1993, 27-34.

Sl. 106 - Kotor, predromanički plutej

Sl. 107 - Kampor, ulomak grede s kukama

području, u Privlaci, govori o mogućnosti izrade kamporskog pluteja u zadarskim klesarskim radionicama, odnosno o povezanosti otoka Raba sa zadarskim radionicama, o čemu svjedoče i drugi primjeri još iz kasnoantičkoga doba, spomenuti u ovome radu. Kamporski plutej treba datirati u ranije predromaničko doba, najvjerojatnije u početak 9. st.

U Kamporu se nalazi još jedan predromanički ulomak, dio grede s kukama, uzidan u samostanskom klausturu (Sl. 107, Kat. br. 47)) Radi se o tipičnom predromaničkom spomeniku, nažalost suviše fragmentarnom i bez sigurnog konteksta nalaza. Na ulomku su kuke

na jednoprutoj nozi s velikim zavojnicama. Mogle bi se usporediti s prikazima na velikom broju predromaničkih greda, na kojima su takve kuke često izrađivane.

Predromanički spomenici iz lapidarija

Nekoliko zanimljivih predromaničkih ulomaka nepoznatog mjesta nalaza pohranjeno je u lapidariju grada Raba. U rano doba završnog 8. i početka 9. st. može se datirati mali ulomak grede s troprutom pletenicom i očima u zavijucima (Sl. 108, Kat. br. 48). Pletenice s okulusima osobito su omiljen motiv u ranom razdoblju 8. i 9. st., te u ranoromaničkom vremenu. Oblik pletenice varira, ali najčešće se javljaju dvoprute i troprute, dok su jednoprute i četveroprute rjeđe. Datacija proizlazi iz datacije cjeline spomenika (često je riječ o većim, bogato ukrašenim spomenicima na kojima je pletenica sporedan motiv) ili iz konteksta nalaza. Među bogato ukrašenim spomenicima vjerojatno su najpoznatiji Pemov oltar (na čijim stranicama oblik pletenice varira od jednostavnih jednostrukih kasnoantičkih voluta, preko dvoprute i troprute, do četveroprute pletenice s očima), Mauricijev ciborij, pluteji iz Sv. Nediljice i Sv. Lovre, ciborij prokonzula Grgura itd. Pletenice s očima posebno su česte na ranim predromaničkim i ranoromaničkim ciborijima.²⁵⁸ Na nekoliko ranih ciborija iz Kotora i Ulcinja predstav-

²⁵⁸ P. Vežić, M. Lončar, o .c., *passim*.

Sl. 108 - Rab, lapidarij, ulomak grede

ljaju omiljeni ornamentalni motiv. U istom području pojavljuju se i u repertoaru ranoromaničkih radionica. Kod pojave izoliranog motiva pletenice s očima, kao na rapskom ulomku, teže je, barem na prvi pogled, dati precizniju dataciju. Ukoliko se radi o arhitravnoj gredi, očekivali bismo barem dva ornamentalna pojasa, jer su arhitravne grede u pravilu raščlanjene na dva ili tri pojasa s ornamentalnim ukrasima i(li) natpisom. Moguće je i ukrašavanje samo s jednim ornamentalnim pojaskom, i to bi moglo upućivati, bez obzira na radioničke i stilske karakteristike izvedbe, na određenu dataciju. Čini se da u slučaju spomenika kao što je jednostavna greda iz rapskog lapidarija, ranoromanička datacija ne bi dolazila u obzir. Pletenica s očima na ranoromaničkim spomenicima javlja se, kao jedan od motiva, unutar šireg repertoara ukrasa. Na ranoromaničkim gredama mogli bi, kao jedini motiv, očekivati neku lijepo oblikovanu vegetabilnu viticu, a ne jednostavnu pletenicu s očima. Takav ukras primjereniji je ranom predromaničkom razdoblju, o čemu svjedoče jednostavni motivi na spomenicima datiranim u kraj 8. ili rano 9. st. Jednostavne pletenice s očima pojavljuju se na ulomcima lukova, na pilastrima, gredama, plutejima.²⁵⁹ Uzimajući u obzir i nemarnu klesarsku izvedbu, rustičnost pletenice na rapskom ulomku, taj se ulomak s dosta sigurnosti može datirati u rano predromaničko razdoblje prijelaza 8. u 9. st.

U rano predromaničko doba datira se ulomak zabata s rubnim kukama, plastičnom letvom i ostatkom tijela ptice (Sl. 109, Kat. br. 49).²⁶⁰ Takva datacija utemeljena je prvenstveno na blagom kutu pod kojim se razdvajaju stranice zabata, a koji proizlazi iz obilježja sačuvanog malog ulomka pripadajućega desnoj strani zabata. Na rubnom dijelu ulomka nalaze se tri više ili manje cjelovito sačuvane kuke s velikim zavojnica-

²⁵⁹ Primjeri su brojni, a ovdje samo upućujemo na neke arhitravne grede s ukrasom pletenice, koje bi mogle biti analogije za rapski ulomak. U Italiji ima dosta primjera od kojih je veći broj arhitrava s troprutom pletenicom iz Rima, datiranih u rano predromaničko doba: L. Pani Ermini, *La diocesi di Roma, Corpus della scultura altomedievale* VII, 2, Spoleto 1974, T. LIX, LX, LXI. Zanimljivo je da među spomenicima iz Sv. Marte u Bijaćima višepruta pletenica s očima nije zabilježena kao jedini ukras na arhitravnim gredama. Može se naći na ulomcima lukova i na jednom obostrano ukrašenom pilastru. Usp. T. Šeparović, *o .c., passim*. Arhitravne grede iz Bijaća su dvopojasne ili tropojasne. Ipak, možda se neki ulomci, poznati samo po fotografijama iz Dyggveovog arhiva, mogu prepoznati kao dijelovi arhitravnih greda, a ukrašeni su višepretim pletenicama. Usp. A. Milošević, Prva ranosrednjovjekovna skulptura iz crkve Sv. Marte u Bijaćima, *SHP* 26, 1999, 239, sl. 2. A. Milošević u navedenom članku dosta pozornosti posvećuje motivu višepreme pletenice s očima i donosi primjere spomenika s tim motivom, osobito iz Italije. Riječ je o spomenicima iz ranoga predromaničkog razdoblja.

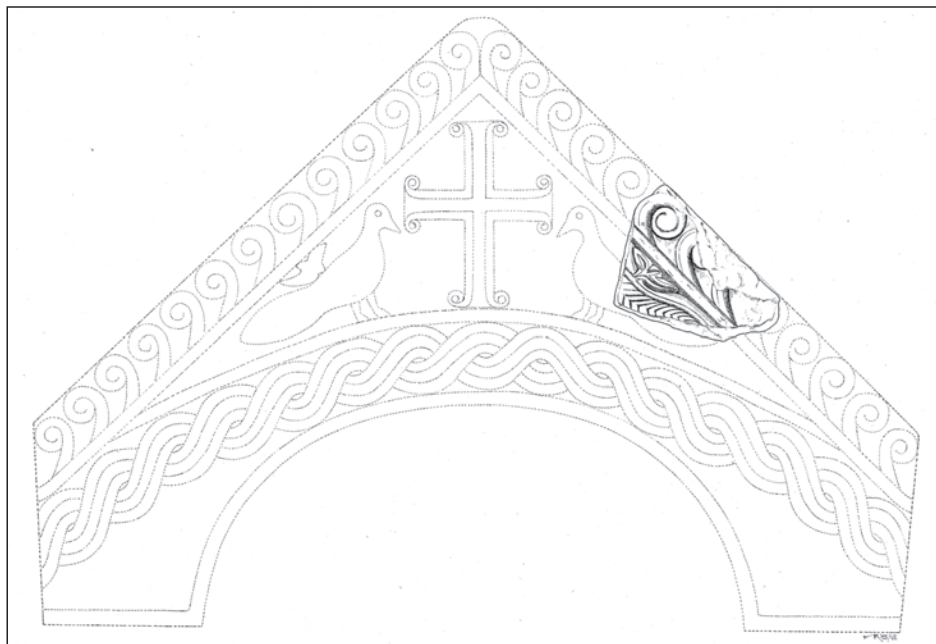
²⁶⁰ M. Jarak 2008, 379-391.

Sl. 109 - Rab, lapidarij, ulomak zabata

ma i jednom stapkom, blago zakošeno položene i sa zavojnicom okrenutom na desno. Pored kuka na ulomku se sačuvala plastična letva i dio motiva u središnjem polju. Ostatak ornamenta na riblju kost vrlo vjerojatno predstavlja ptičji rep, a između repa i letve izrađen je trolisni vegetabilni motiv. Iz sačuvanih elemenata proizlazi mogućnost rekonstrukcije dviju ptica sa strana središnjeg motiva. Taj bi vrlo vjerojatno mogao biti križ, pa je za zabat iz rapskog lapidarija predložena najčešća kompozicija na našim predromaničkim zabatima, križ okružen pticama. Za rekonstrukciju oblika i ukrasa na donjem, lučnom dijelu zabata, nema sačuvanih elemenata, pa je predložena rekonstrukcija sasvim hipotetična (Sl. 110). Izabran je čest motiv na ranim predromaničkim zabatima – tropruta pletenica.

Vezano uz široku formu zabata s blago zakošenim stranicama, ta forma prevladava kod ranih spomenika iz druge pol. 8. i ranog 9. st.²⁶¹ U predloženom rekonstruiranom obliku, zabat iz lapidarija usporediv je, u pogledu same forme, s nekim pouzdano datiranim ranim zabatima, primjerice iz Dvigrada.²⁶² Vidljivo je, također, da

Sl. 110 - Prijedlog rekonstrukcije zabata iz lapidarija

²⁶¹ T. Marasović, Oltarna ograda u hrvatskoj predromanici, u: *Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, Zagreb 2006, 103-105, 109-117. Proučavajući veliki broj predromaničkih i ranoromaničkih zabata, T. Marasović je precizno ustanovio postepenu promjenu u njihovom obliku. Dok su rani zabati široki i s blago zakošenim stranicama, ranoromanički zabati imaju šiljati oblik, odnosno oštri kut na vrhu. Jedan od ranih zabata, primjerak iz Sv. Sofije u Dvigradu, ima tako izrazito tupi kut od 118°, dok primjerice zabat iz Koločepa ima izrazito oštri kut od 55°. Naravno, postoje odstupanja od općenite zakonitosti, pa i među ranoromaničkim zabatima ima primjera sa širim oblikom, kao što među ranim zabatima ima šiljatih.

²⁶² T. Marasović, o. c., 115, VII,A. O ranoj dataciji zabata iz Dvigrada usp. B. Marušić, Kompleks bazilike sv. Sofije u Dvogradu, *HA* 3/1972.

neki zabati iz nešto kasnijeg vremena 9. st. imaju vrlo sličnu, blago zakošenu formu.²⁶³ Vrlo sličnu formu s blagim kutom na vrhu imaju neki fragmentarno sačuvani zabati sa sjeverno-jadranskih otoka Krka i Paga.²⁶⁴ Ti su zabati bez natpisa čiji bi ih sadržaji eventualno mogli precizno datirati, ali moguće ih je okvirno datirati na temelju stilskih karakteristika. Komparacija je osobito zanimljiva zbog prostorne blizine Rabu, porijekla iz iste skupine sjeverno-jadranskih otoka, čija ranosrednjovjekovna skulptura ima mnoge dodirne točke, i uglavnom se, kada je riječ o predromaničkoj fazi, datira u ranije razdoblje do sredine 9. st.

Fragmentarno sačuvani zabat iz franjevačkog samostana na Košljunu na otoku Krku, iako znatno oštećen, ima vrlo karakteristične motive i stilska obilježja što upućuju na njegovu ranu dataciju, vjerojatno u završno 8. ili rano 9. st.²⁶⁵ Unutar središnje kompozicije razabire se križ i ptica s jedne strane. Na rubnim dijelovima nalaze se kuke na jednoprutoj nozi i dvopruta pletenica u lučnoj zoni. Posebno se ističe motiv astragala koji odvaja lučni dio od središnje kompozicije. Kuke pak odvaja jednostavna plastična letva. Iako je središnji križ slabo sačuvan, čini se da je bez pletera i s dodatkom na završetku vertikalne haste. Na ranu dataciju fragmentarnog zabata izričito upućuje motiv astragala i dvoprute pletenice, a i svi drugi sačuvani elementi podupiru takvu dataciju.

Dva oštećena zabata iz Novalje na otoku Pagu sličnih su obilježja kao krčki zabat. I na njima su pleterni ornamenti tek nagoviješteni u formi dvoprutog pletera koji ukrašava donju, lučnu zonu oba zabata.²⁶⁶ Na jednom je u središnjem dijelu križ okružen pticama, a na drugom jedinstvena kompozicija sa središnjim biljnim motivom, vjerojatno ljiljanom, okruženim pticama. Na ovim zabatima nema astragala te središnji dio na svim stranama odvajaju jednostavne plastične letve. Kuke su na jednoprutim stapkama i s istaknutim zavojnicama. I forme zabata, i motivi i način ukrašavanja upućuju na rano predromaničko doba kao vrijeme njihove izrade.²⁶⁷

Slične osobine karakteriziraju i jedan oštećeni zabat s otoka Cresa.²⁶⁸ Na njemu se pleter u formi troprute pletenice nalazi u donjem, lučnom pojasu. Središnji križ je bez pletera, a kompoziciju omeđuju plastične letve. Rubne kuke su gotovo posve otučene. Ovaj zabat je nešto uže forme, sa zakošenijim stranicama, također datiran u rano predromaničko razdoblje.

Budući da je ulomak zabata s otoka Raba vrlo fragmentarno sačuvan, nedostaju podaci o eventualnoj zastupljenosti pletera u središnjem i donjem, lučnom di-

²⁶³ Primjerice iz Ždrapnja, iz crkve sv. Bartula, i iz Trogira, iz katedrale sv. Lovre.

²⁶⁴ M. Jarak, Rani predromanički zabati s otoka Krka, Cresa, Raba i Paga, *Archaeologia Adriatica* 2, 2008, 379-391.

²⁶⁵ M. Jurković, Prilog istraživanju predromanike na otocima gornjeg Jadrana, *Izdanja HAD-a* 13, Zagreb 1989, 122-123; M. Skoblar, Prilog proučavanju ranosrednjovjekovne skulpture na otoku Krku, *SHP* 33, 2006, 72, 88; M. Jarak, Rani predromanički zabati s otoka Krka, Cresa, Raba i Paga, *Archaeologia Adriatica* 2, 2008, 385-386; T. Marasović, *Dalmatia praeromanica*, 2. Korpus arhitekture Kvarner i sjeverna Dalmacija, Split-Zagreb 2009, 63-64.

²⁶⁶ M. Jarak, Rani predromanički zabati s otoka Krka, Cresa, Raba i Paga, *Archaeologia Adriatica* 2, 2008, 379-391; T. Marasović, *Dalmatia praeromanica*, 2. Korpus arhitekture Kvarner i sjeverna Dalmacija, Split-Zagreb 2009, 160.

²⁶⁷ Zabati sa središnjim biljnim motivom ranije je zapažen u literaturi i datiran u rano razdoblje. Usp. M. Jurković, Prilog istraživanju predromanike na otocima gornjeg Jadrana, *Izdanja HAD-a* 13, Zagreb 1989, 123-124.

²⁶⁸ J. Čus-Rukonić, *Predromanička, protoromanička i ranoromanička skulptura na otocima Cresu i Lošinju*, Cres 1991, 49; M. Jarak, Rani predromanički zabati..., 384-385.

Sl. 111 - Rab, lapidarij,
fragmentarni pilastar

jelu. S opisanim zabatima dijeli sličan tip rubnih kuka (velike kuke na jednoprutoj stapki) i plastičnu letvu koja razdvaja pojas s kukama od središnjeg dijela. Za dataciju zabata posebno je važan, kako je navedeno, njegov oblik, koji se može rekonstruirati na temelju sačuvanog dijela. Što se tiče detalja na sačuvanom ulomku, jednoprute kuke najčešći su tip kuka na zabatima, lukovima i arhitravnim gredama iz ranijeg predromaničkog razdoblja. Taj tip kuka, najčešće s velikom zavojnicom, dominira na ranim spomenicima na kvarnerskim otocima i na širem području istočnoga Jadrana.²⁶⁹ Za rane zabate signifikantne su plastične letve bez kimatija kao dodatnoga dekorativnog motiva kakav se ustaljuje na spomenicima iz Trpimirova i Branimirova doba.²⁷⁰ Fragmenti zabata s kvarnerskih otoka nemaju kimatij, što, uz ostala karakteristična obilježja, govori o njihovoj ranoj dataciji do sredine 9. st. Takva datacija vjerojatna je i za ulomak zabata s otoka Raba, o čijem izvornom smještaju nema podataka.

Na trećem spomeniku, fragmentarno sačuvanom pilastru oltarne pregrade, isklesani su međusobno povezani tropruti medaljoni u kojima su vegetabilni motivi dva velika, sučelice postavljena lista (Sl. 111, Kat. br. 50). Određena posebnost oblika kružnih okvira i listova govori o jednoj varijaciji na Rabu omiljene vegetabilne forme ranosrednjovjekovne dekoracije.

Iako je spomenik znatno oštećen i dekoracija nije cjelovito sačuvana, razabire se odmak od uobičajene koncepcije jednako velikih kružnih medaljona ili učvorenih kružnica. Na pilastru je sačuvan jedan zatvoreni, pomalo ovalno oblikovani medaljon s velikim listovima. Iznad, a vjerojatno i ispod njega, isklesana je vitica s otvorenim krajevima i velikim, sučelice postavljenim listovima. Tako je unešena ritmičnost u inače pravilnu, uvijek na isti način oblikovanu kompoziciju s velikim listovima unutar vitice ili zatvorenih medaljona. Izrazitu analogiju predstavlja pilastar iz Splita, na kojemu je potpuno ista ritmička kompozicija s istim oblikom zatvorenih medaljona i s istim tipom rastvorenih lisnatih vitica.²⁷¹ Kako je vidljivo iz navedenih analogija za splitski pilastar, čini se da u Italiji nedostaje potpuno ista kompozicija. Razrada motiva na rapskom i splitskom pilastru pokazuje njihovo vjerojatno zajedničko ishodište u istočnojadranskoj klesarskoj sredini, o čemu govore i sličnosti s fragmentom jednog stilski ranijeg pilastra iz Splita.²⁷² Identično ukrašeni pilastri iz Raba i Splita datiraju se u rano predromaničko razdoblje, u prvu pol. 9. st.

²⁶⁹ O tome usp. radove o pojedinim otocima i šire sinteze citirane u ovoj knjizi. Na Rabu su ulomci s rubnim kukama prilično rijetki, te se može spomenuti mali fragment grede s jednoprutim kukama s velikim zavojnicama uzidan u kamporskom klausturu i fragment luka iz lapidarija.

²⁷⁰ Kimatij na zabatima usp. na nizu primjeraka s natpisima – V. Delonga, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, passim*.

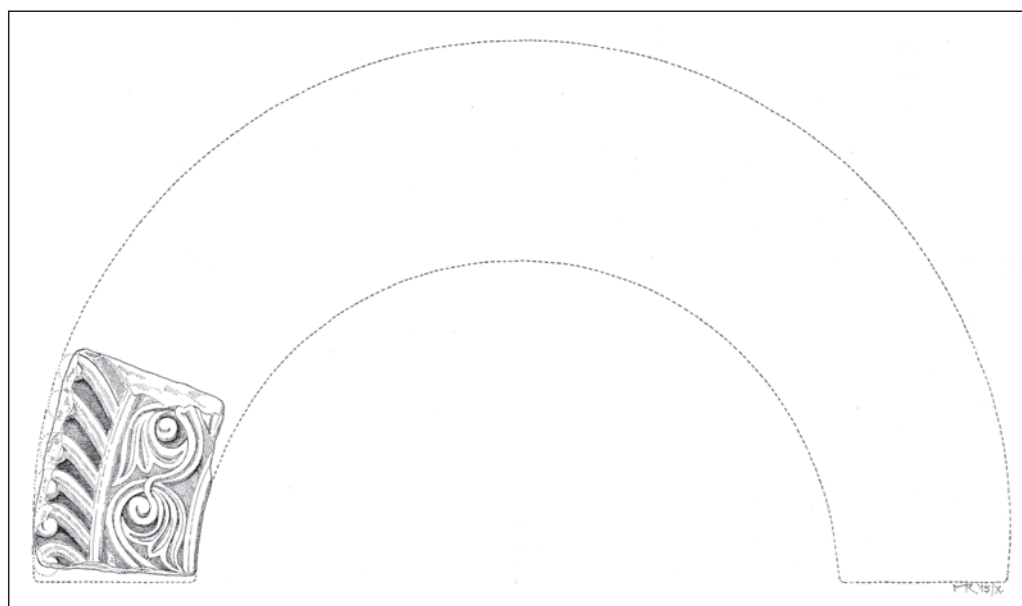
²⁷¹ A. Piteša, o. c., 111-112, Sl. 57.

²⁷² *Ibid.*, 43-46, Sl. 11.

Jedan ulomak iz rapskog lapidarija mogao bi se, na temelju podataka D. Freya, povezati sa crkvom sv. Ivana Evanđelista. Riječ je o ulomku koji je u gornjem dijelu lagano zaobljen, što bi govorilo o dijelu luka oltarne pregrade (Sl. 112, Kat. br. 51). Raspored ornamentata u dva pojasa odijeljena plastičnim rebrom, odgovara izgledu arhitravne grede ili luka oltarne pregrade. Moguće je pomišljati i na dio arkade ciborija. Grafička rekonstrukcija položaja ulomka pokazala je da je riječ o dijelu luka oltarne pregrade (Sl. 113). U gornjem pojasu su kuke, a u donjem dvopruta vegetabilna vitica s velikim trolisnim motivima. Kuke su jednoprute, izdužene i s malim zavojnicama. Dvopruta vitica ima velike trodijelne listove ili cvjetove i male volute u zavijucima. Na razdjelnici vitice i lista mali je prstenasti spoj. Prema izgledu vitice ulomak bi mogao biti i ranoromanički i predromanički, odnosno iz ranijeg predromaničkog razdoblja. Slične vitice nalaze se, naime, na spomenicima iz različitih razdoblja. Mogu biti jednoprute, dvoprute i troprute, s malom volutom na završetku lista ili bez nje. Kao primjeri iz ranijeg predromaničkog i ranoromaničkog razdoblja mogu se navesti dijelovi arkada ciborija iz Zadra i Kotora.²⁷³ Budući da je ulomak dio luka oltarne pregrade, koji se u pravilu datiraju u ranije predromaničko doba, ovdje je uvršten među predromaničke spomenike. Ulomak iz lapidarija moguće je pripisati Sv. Ivanu Evanđelisti zbog sličnosti s jednim ulomkom objavljenim u studiji D. Freya.²⁷⁴ Ulomci nisu posve identični (vidljive su neke razlike u izvedbi ornamentata), ali oblik i stilske karakteristike dopuštaju povezivanje, te tako ulomak iz lapidarija dobiva određeniji kontekst. Mogli bi ostaviti otvorenim je li na Freyevom crtežu neprecizno prikazan ulomak iz lapidarija ili drugi, danas izgubljeni ulomak iste spomeničke cjeline.

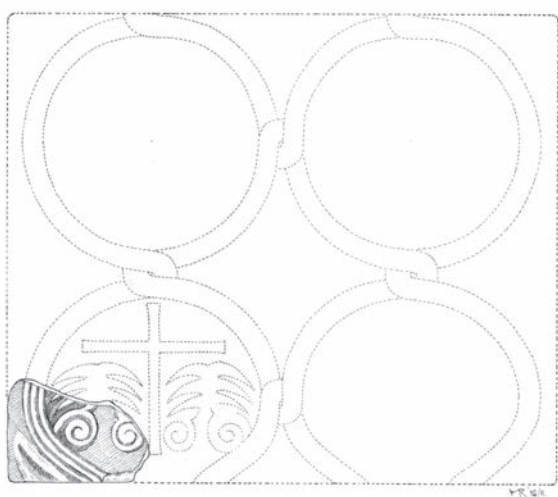
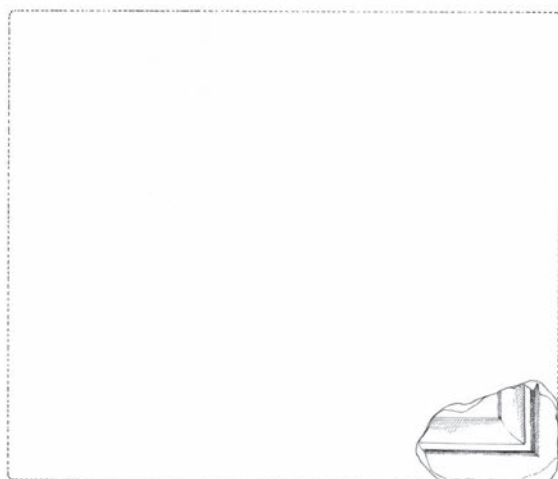
Sl. 112 - Rab, lapidarij, ulomak luka

Sl. 113 - Prijedlog rekonstrukcije luka iz lapidarija

²⁷³ P. Vežić, M. Lončar, o. c., 85, 135.

²⁷⁴ D. Frey 1911, 72, 75 (Fig. 63).

Sl. 114 - Plutej iz lapidarija s obostranim ukrasom, prijedlog rekonstrukcije

središnjeg motiva, ne bi bile prihvatljive prema poznatom ranosrednjovjekovnom repertoaru. Pored križa moguć je, međutim, i neki drugi središnji motiv, kako pokazuje primjerice poznati lijepo ukrašeni zadarski sarkofag s nizom arkada na pročelnoj stranici.²⁷⁶ Ispod jedne arkade prikazane su dvije palmete s malim volutastim završecima, a u gornjem dijelu između vrhova palmeta uklopljen je dodatni vegetabilni motiv. Očito u malom prostoru ispod arkade nije bilo dovoljno mjesta za uobičajenu

U lapidariju je izložen i mali mramorni ulomak pluteja s obostranim ukrasom (Sl. 114). Nakon izrade u kasnoj antici, o čemu govori kasnoantička profilacija na jednoj strani ulomka, plutej je u predromanici dobio novu dekoraciju na drugoj stranici. Od te dekoracije sačuvan je tek mali djelić, ali dovoljan za hipotetičku rekonstrukciju cjeline. Od predromaničke dekoracije vidljiv je tropruti zaobljeni motiv te unutar njega dvije volute i povijene trake iznad jedne volute. U središnjem motivu može se prepoznati prikaz stilizirane palmete koja završava volutama i ima istaknute povijene listove. Zaobljeni tropruti motiv sugerira kružni okvir unutar kojega se nalazila palmeta. Kako je navedena dekoracija izrađena unutar ugaonog završetka pluteja, tropruti zaobljeni motiv mora se smatrati rubnim dijelom dekoracije. Ako se zaobljena tropruta linija produži na izgubljeni dio pluteja, proizlazi prepoznatljiv rubni okvir unutar kojega je smješten motiv. Prostor unutar troprutog okvira dopušta smještaj još jedne palmete, pa je u predloženoj rekonstrukciji odabran vrlo omiljeni motiv dviju palmeta sa strana središnjeg križa.²⁷⁵ Prijedlog je hipotetičan, a ponuđen je na temelju sigurnog motiva palmete. Samo dvije palmete, bez nekog

²⁷⁵ U ranoj predromaničkoj umjetnosti pojavljuju se, iako rijetko, i pojedinačne palmete ili stabalca pod arkadama. Kao ilustracija može poslužiti palmeta pod arkadom na nadvratniku iz Tukljače u sjevernoj Dalmaciji. Usp. B. Juraga, Srednjovjekovni kameni spomenici na području Biograda, *Diadora* 9, 1980, T. II, 7. Vjerojatno najljepši primjer predstavlja poznati sarkofag iz Bala u Istri, na čijoj uzdužnoj stranici teče niz međusobno povezanih arkada unutar kojih su pojedinačne, lijepo oblikovane palmete. Usp. B. Marušić, Doprinos poznavanju povijesno-umjetničkih spomenika kaštela Bale u južnoj Istri, *SHP* 13/1983, 81-104; B. Fučić, Sarkofag iz Bala, *Peristil* 29/1986, 23-26. Iako izdvojeni primjeri donose motiv palmete ispod arkada, pojedinačne palmete ili stabalca na ranim predromaničkim spomenicima češće su unutar četvrtastih okvira, osobito na plutejima. Među spomenicima se nalaze i vrlo kvalitetna djela, poput sekundarnog rada na drugoj strani Kumijanove ploče.

²⁷⁶ Sarkofag je vrlo često objavljivan i interpretiran. Usp. primjerice Ž. Rapanić, *Predromaničko doba u Dalmaciji*, T. VII, Sl. 2; N. Jakšić, *Predromaničko kiparstvo*, u: *Tisuću godina hrvatskog kiparstva*, Zagreb 1997, 16-17.

ikonografsku inačicu dviju palmeta pod hastama središnjega križa. O takvim razlozima govori i raspored drugih motiva pod arkadama na zadarskom sarkofagu. Unutar tri arkade isklesan je križ okružen manjim dekorativnim motivima – rozetama, trolistima ljljlana, S- viticama, očito zbog ograničenog prostora. I na mramornom ulomku iz rapskog lapidarija prostor unutar troprutog okvira bio je prilično skučen. Ipak, postavljanje nekog drugog motiva umjesto središnjeg križa bilo bi posve proizvoljno, te je u prijedlogu izvornog izgleda postavljen jednostavni, neukrašen križ. Može se pretpostaviti da se na pluteju nalazilo više kružnih polja u kojima su se vjerojatno nalazili različiti motivi.²⁷⁷ Srodnost sa spomenutim zadarskim sarkofagom vidljiva je u troprutom rubnom motivu koji odgovara tropruto oblikovanim lukovima svih pročelnih arkada na sarkofagu. Istovremeno, motivi pod arkadama nisu tropruto oblikovani, što, čini se, nalazi podudarnost u sačuvanom detalju palmete na rapskom fragmentarnom pluteju. Takav tip izvedbe govori o dataciji zadarskog sarkofaga u drugu pol. 8. st. ili na sam početak 9., u vrijeme prije afirmacije troprutog predromaničkog pletera. Na temelju sačuvanog detalja, vjerojatno i ranosrednjovjekovna ornamentika na rapskom ulomku pripada vrlo ranom vremenu druge pol. 8. ili početka 9. st.

Predloženi motiv dviju palmeta pod hastama križa bio bi jedini primjer tog motiva na otoku Rabu. Motiv je inače vrlo rasprostranjen i omiljen, zastupljen na mnogim lokalitetima u Hrvatskoj. Sintetički osvrt na rasprostranjenost motiva u južnoj Istri, napisao je prije 20-ak godina Ž. Ujčić.²⁷⁸ Datacija istarskih spomenika s motivom križa između palmeta kreće se u rasponu od sredine 8. do sredine 9. st. Na kvarnerskim otocima motiv je omiljen na Krku, a susreće se i na Cresu.²⁷⁹ I tu je datacija spomenika uglavnom ograničena na ranije predromaničko doba. O rasprostranjenosti motiva na području sjeverne Dalmacije govori njegova omiljenost u glavnom središtu područja, u Zadru. Križ okružen palmetama čest je motiv, osobito na ranim predromaničkim plutejima iz zadarske katedrale.²⁸⁰ Zanimljivo je pojavljivanje motiva na sekundarno ukrašenom ulomku starokršćanskog sarkofaga, gdje motiv križa s palmetama pripada vjerojatno vrlo ranom vremenu ranosrednjovjekovne umjetnosti.²⁸¹ Također vrlo ranom vremenu može se pripisati pojava motiva u Bijaćima, na plutejima tzv. rustičnih karakteristika.²⁸² Motiv je omiljen na splitsko-trogirskom području. U Splitu se prati njegova pojava i na spomenicima razvijene predromaničke umjetnosti, poput sarkofaga nadbiskupa Ivana, sina Tordakatova, iz sredine 10. st.²⁸³ Zanimljiv spomenik predstavlja i jedan sarkofag iz Trogira, sigurno raniji od spomenutoga splitskog

²⁷⁷ Jedan sačuvani plutej iz Osora pokazuje prilično slobodno odabran položaj i oblik polja s predromaničkom dekoracijom. Polja su različite veličine i u formi kružnica, arkada na stupićima i kvadrata. Od motiva tri puta se javlja kompozicija palmeta pod hastama križa. Usp. J. Ćus-Rukonić, *Predromanička...*, 16.

²⁷⁸ Ž. Ujčić, Ranosrednjovjekovni kameni spomenici sa simboličkim „rajskim“ prikazom iz južne Istre, *SHP* 20/1990, 273-287.

²⁷⁹ M. Skoblar, Prilog proučavanju ranosrednjovjekovne skulpture na otoku Krku, *SHP* 33/2006, 59-89; J. Ćus-Rukonić, *Predromanička...*, 16.

²⁸⁰ Usp. J. Belošević, Neobjavljeni ranosrednjovjekovni kameni spomenici s pleternim ukrasom iz Zadra, *Diadora* 4/1968, 271-280; N. Jakšić, E. Hilje, o. c., 97-100.

²⁸¹ O spomeniku s pregledom literature usp. najnoviji osvrt T. Marasovića, *Dalmatia praeromanica*, 2, 296-297.

²⁸² Usp. katalošku objavu skulpture iz Bijaća: T. Šeparović, Katalog ranosrednjovjekovne skulpture iz crkve Sv. Marte u Bijaćima kod Trogira, *SHP* 26/1999, 141-187, osobito kat. br. 77,78. U rustičnoj varijanti iz Bijaća javlja se više palmeta pod hastama križa.

²⁸³ B. Gabričević, Sarkofag nadbiskupa Ivana pronađen u podrumima Dioklecijanove palače, *VAHD* 62/1960,

Sl. 115 - Rab, lapidarij, mramorni ulomak

rada.²⁸⁴ Motiv križa s palmetama možda je najrasprostranjeniji u okviru tzv. trogirске klesarske radionice iz prvih desetljeća 9. st., kada se susreće na plutejima na većem broju lokaliteta, kako na obali tako i u dalmatinskom zaleđu.²⁸⁵

Navedene analogije, uz koje bi se mogli navesti i drugi primjeri i lokaliteti, ne samo u Hrvatskoj, nego i drugdje (Italija, Austrija..), upućuju na prevladavajuću pojavu križa s palmetama u ranijem razdoblju razvoja ranosrednjovjekovne skulpture. Najviše spomenika datira se u drugu pol. 8. ili ranije 9. st. To odgovara dataciji rapskog ulomka na temelju stilskih karakteristika djelomično sačuvane palmete. Ako je na pluteju zaista bio isklesan motiv križa s palmetama, to bi bio prvi primjer motiva na otoku Rabu. Budući da su na otoku Rabu u predromaniци omiljeni vegetabilni motivi listova i cvjetova unutar kružnih troprutih okvira

ili vitica, na otoku bi svakako mogli očekivati brojniju pojavu sličnih omiljenih ranosrednjovjekovnih motiva, u što se dobro uklapa moguća pojava motiva križa s palmetama.

Još jedan mali mramorni ulomak, vjerojatno pluteja, sa sačuvanim detaljima troprutog ornamenta, suviše je fragmentaran za potpuniju analizu (Sl. 115, Kat. br. 52). Možda se radi o gornjem rubu, gredi pluteja, sa specifično oblikovanim motivom arkada koje umjesto uobičajenog polukružnog oblika imaju trokutasti oblik koji ne dopušta smještaj dodatnog motiva unutar arkade.

Predromanički ulomci iz Supetarske Drage

Nekoliko lijepih predromaničkih ulomaka čuva se u župnoj kući u Supetarskoj Drgi. Ti ulomci, jednako kao i raniji, starokršćanski, upućuju na problematiku ranije starokršćanske i ranosrednjovjekovne arhitekture na mjestu sačuvane ranoromaničke bazilike sv. Petra (Sl. 116). Ulomci su mogli pripadati crkvi koja se vjerojatno nalazila na mjestu ranoromaničke bazilike iz 11. st.

Od ranosrednjovjekovnih ulomaka jedan bi se mogao datirati u kraj 8. ili početak 9. st. Riječ je o manjem ulomku zabata ili vjerojatnije ciborija (Sl. 117, Kat. br. 53). Ulomak je, naime, moguće smjestiti u predloženu rekonstrukciju kako zabata tako i arkade ciborija. Na rubnome dijelu spomenika oštećene su kuke na dvoprutoj nozi. Iza njih je plastično oblikovan astragal. Treći ornamentalni pojas na spomeniku čini istaknuto oblikovani kimation koji se nalazi između dvije plastične letve. Prema obliku ulomka, njegovim dimenzijama i zastupljenim ornamentalnim motivima, moglo bi se raditi, kako je spomenuto, o dijelu zabata ili još vjerojatnije o središnjem dijelu arkade ciborija.²⁸⁶

²⁸⁴ Na trogirskom sarkofagu iz crkve sv. Sebastijana na sredini pročelne strane u plitkom reljefu isklesana je arkada na stupićima, unutar koje je križ bez pletera s palmetama i rozetama. Zamjetan je potpuni nedostatak predromaničkog pletera na nesumnjivo ranosrednjovjekovnom radu i nedovršenost dekoriranja sarkofaga koji je, uz središnju pročelnu arkadu, trebao biti cjelovitije ukrašen. I ovdje, kao kod poznatih splitskih sarkofaga, izvorni antički sarkofag postaje predmetom naknadnog dekoriranja u ranome srednjem vijeku.

²⁸⁵ N. Jakšić, Reljefi trogirске klesarske radionice iz crkve Sv. Marte u Bijaćima, *SHP* 26/1999, 265-285.

²⁸⁶ U radu o ranim predromaničkim zabatima s kvarnerskih otoka, ulomak sam uvrstila među analizirane zabate, iako sam pomišljala na njegovu pripadnost ciboriju. Usp. M. Jarak 2008, str. 379-391.

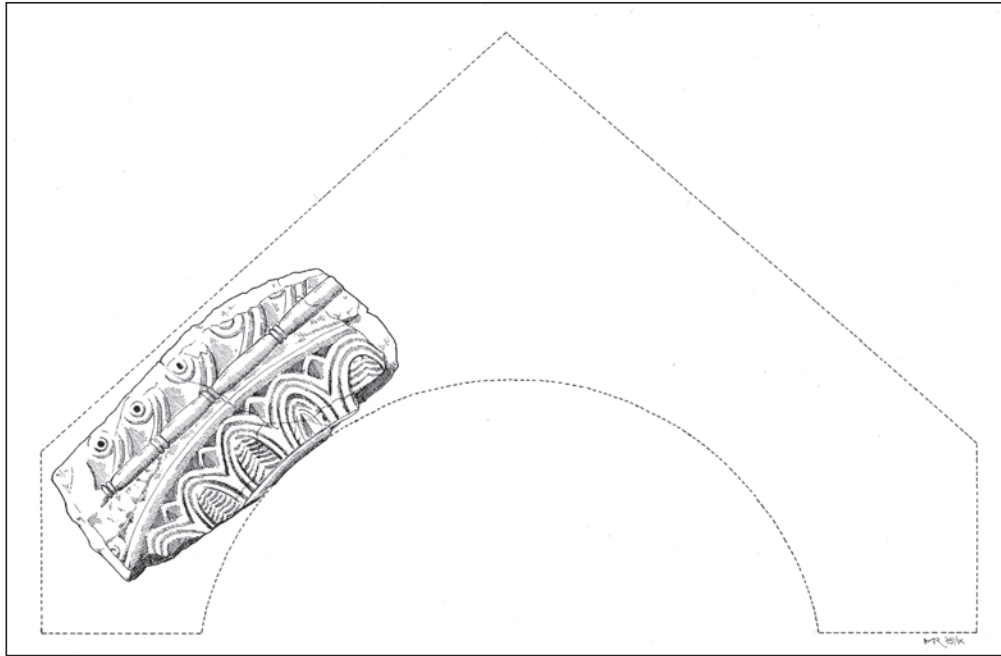
Sl. 116 - Supetarska Draga, Sv. Petar

Ulomak bi se mogao smjestiti u donji dio jedne strane zabata, na što upućuje lučni pojas s kimatijem obrubljen dvjema plastičnim trakama (Sl. 118). Taj pojas bi odgovarao lučnom dijelu zabata, premda je motiv kimatija prilično neobičan za taj dio zabata u kojem se najčešće nalazi neki jednostavni pleterni motiv poput pletenice. U donjem lučnom pojasu zabata mjesto je također za natpis, ukoliko je oltarna pregrada obogaćena i natpisima. Sam motiv kimatija na zabatima oltarnih pregrada pojavljuje se tijekom razvijene predromaničke faze, u pravilu od sredine 9. st. Njegovo mjesto nije uz lučni izrez nego uz rubne kuke, gdje, u bogatijoj predromaničkoj dekoraciji zabata, čini drugi dekorativni pojas koji omeđuje središnju kompoziciju u trokutastom polju zabata.

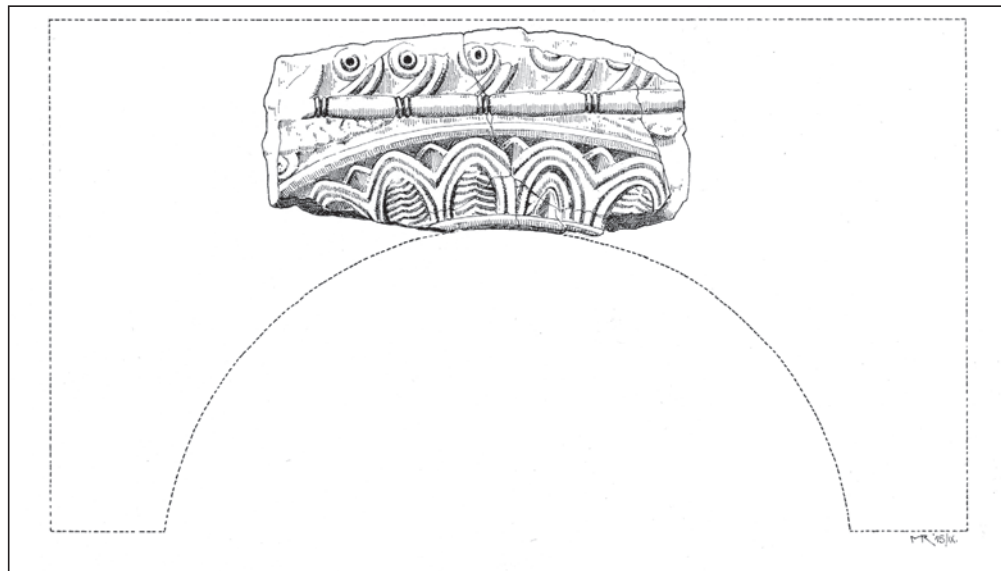
Fragment iz Supetarske Drage dobro se uklapa u središnji prostor arkade ciborija (Sl. 119). Ulomak popunjava tjemeni dio arkade, od vrha lučnog izreza do gornjega ruba arkade. Uz oštećene zavojnice kuka mogla bi se postaviti i završna rubna letva kao gornji završetak arkade ciborija. Raspored ornamentalnih pojaseva nije tipičan niti za arkadu ciborija, međutim, svi ornamentalni motivi na ulomku pojavljuju se na arka-

Sl. 117 - Supetarska Draga, ulomak ciborija

Sl. 118 - Prijedlog rekonstrukcije zabata

Sl. 119 - Prijedlog rekonstrukcije ciborija

dama ciborija. Na ranim ciborijima osobito je često prisutan astragal, o čemu svjedoče primjeri iz Cividalea, Novigrada, Splita, Trogira itd.²⁸⁷ Na arkadama ciborija astragal u pravilu obrubljuje lučni pojas arkade, a kimation se nalazi u gornjem dijelu arkade iznad zone lučnog otvora. Na ulomku iz Supetarske Drage ovi su ornamentalni pojasevi zamijenili mjesta. Ipak, zaobljene letve koje obrubljuju kimation, kao i ravni gornji pojas s kukama, jasno pokazuju da ulomak najbolje odgovara središnjem dijelu arkade ciborija, pa je takva interpretacija najprihvatljivija.

Uz interpretaciju ulomka kao dijela arkade ciborija, zanimljivo je upozoriti na položaj kuka u gornjoj zoni dekoracije. Kako je riječ o središnjem dijelu arkade, kuke bi se trebale

²⁸⁷ Usp. M. Jurković 1995, 141-149; Lj. Karaman 1937-1940, 432-433; T. Burić 1982, T. XIII; P. Vežić, M. Lončar 2009, *passim*.

razdvajati u dva različito usmjerena niza. One su, međutim, sve okrenute na istu stranu, sa zavojnicama koje gledaju na lijevo. Kod ranih predromaničkih spomenika poznata su različita odstupanja, pa se tako kuke mogu naći i niže od rubnog pojasa, unutar arkade. Na jednom reprezentativnom spomeniku, arkadi ciborija iz Brescije, kuke su smještene na standardnom mjestu i izrađene u dva odvojena niza, ali specifično usmjerena.²⁸⁸ Zavojnice su u oba niza okrenute prema sredini arkade, što predstavlja odstupanje od standardne izvedbe rubnih kuka na arkadama ciborija (Sl. 120). Isto tako, među arkadama ciborijâ može se naći poneki primjer za usmjerenost kuka u samo jednom pravcu, kao na ulomku iz Supetarske Drage.

Sl. 120 - Brescia, arkada ciborija

Među predromaničkim djelima jednako okrenute kuke u jednome nizu ima jedna arkada uzidana u izložbenom prostoru u Valpolicelli. Na toj arkadi, koja u lučnome pojasu ima i tropruti pleter, rubove ukrašavaju lijepo isklesane kuke s elegantnim zavojnicama. Stapke kuka se u svojim završecima gotovo dodiruju pokazujući time porijeklo iz antičkog motiva međusobno povezanih voluta. Možda je upravo to oslanjanje na antičke uzore dovelo do jednakog usmjerenja rubnih kuka. Na istoj arkadi ispod kuka nalazi se lijepo oblikovani kimation (Sl. 121).

Arkada iz Valpolicelle ima svoje mjesto u raspravama o počecima pleterne ornamentike u Italiji. Kojem je ciboriju ona pripadala i kako interpretirati postojeći rekonstruirani ciborij na menzi oltara u San Giorgio di Valpolicella, ostaje izvan tematskih okvira

Sl. 121 - Valpolicella, arkada ciborija

²⁸⁸ G. Panazza, A. Tagliaferri, o .c., T. XII, Fig. 34.

Sl. 122 - Supetarska Draga, fragmentarni pilastar

Sl. 123 a - Supetarska Draga, ulomak pilastra

Sl. 123 b - Supetarska Draga, ulomak pilastra

ove knjige.²⁸⁹ Analogija za položaj kuka koje su isklesane u jednome smjeru važna je za interpretaciju ulomka iz Supetarske Drage, čija ikonografska rješenja, iako rijetka, ipak nisu posve usamljena.

Drugi ulomci iz Supetarske Drage pripadali su predromaničkoj oltarnoj pregradi. Riječ je o ulomcima pilastara. Nekoliko tih ulomaka ima vrlo rasprostranjenu ornamentalnu dekoraciju, a jedan pilastar ističe se posebnijom ornamentalnom kompozicijom. Taj pilastar je polovično sačuvan i vrlo lijepo ukrašen ljljanima unutar troprutih kružnica (Sl. 122, Kat. br. 54). Na ulomku su sačuvane četiri kružnice: dvije cjelovito i dvije djelomično. Pilastar uzdužno obrubljuje jednostavne plastične letve, također oštećene, jasno markirajući širinu pilastra. Unutar triju kružnica vidljivi su cvjetovi ljljana kao jedini motiv. Na temelju toga može se pretpostaviti da je cijeli pilastar bio ukrašen istim motivom ljljana u troprutim kružnicama. Takav ornamentalni ukras na pilastrima je prilično rijedak. Češće se susreću rozete, križevi i poneki drugi motiv, ali općenito su češći apstraktni pleterni motivi ili vegetabilni motivi poput onih na pilastrima iz rapske katedrale i crkve sv. Martina. Na pilastru iz Supetarske Drage posebnu specifičnost predstavlja povezivanje učvorenih kružnica malim troprutim lučnim segmentima na oba ruba kompozicije, između učvorenih kružnica. Na tim mjestima se obično nalazi mali trolisni motiv, ali ovdje je izvedena specifičnija dekoracija.²⁹⁰ Pilastar se svojim osloncem na jednostavnu vegetabilnu formu ljljana dobro uklapa među spomenike rane predromaničke umjetnosti, pa je za njega vjerovatna datacija u prvu pol. 9. st.

²⁸⁹ O ciboriju usp. A. Brugnoli, F. Cortellazzo, o. c. Osnovni podaci o problematici s citiranom literaturom dani su u novijim kratkim pregledima lokaliteta: M. Bolla, *La chiesa di San Giorgio di Valpolicella*, Verona 1999; P. Brugnoli, A. Brugnoli, *San Giorgio di Valpolicella*, Vago di Lavagno 2014. Uz arkade koje su ugrađene unutar rekonstruiranog ciborija, i one izložene u Valpolicelli (neki fragmenti čuvaju se u Veroni), u literaturi se raspravljalo i o drugim, ikonografski srodnim arkadama, o čemu usp. B. Brenk, Four Langobardic marble reliefs recently acquired by The Cloisters, u: E. C. Parker (ur.) *The Cloisters, studies in honor of the fiftieth anniversary*, New York 1992, 63-85.

²⁹⁰ Za rubno povezivanje učvorenih kružnica na pilastru s ljljanima nisu mi poznate analogije, iako bi se vjerovatno mogle pronaći.

Od drugoga pilastra sačuvana su dva ulomka (Sl. 123, Kat. br. 55). Taj je bio ukrašen tipičnim motivom troprutih kružnica ispresijecanih dijagonalama. Još jedan ulomak iz Supetarske Drage zbog znatno manje debljine od prethodnih ulomaka, vjerojatno pripada pluteju (Sl. 124, Kat. br. 56). Djelomično je sačuvan motiv troprutih zaobljenih traka koje se presjecaju.

Sl. 124 - Supetarska Draga, ulomak pluteja

Predromanički ulomci iz Sv. Andrije

Nekoliko predromaničkih spomenika sačuvano je u crkvi i samostanu sv. Andrije. Ti bi spomenici, zbog široko prisutnih motiva koji ih ukrašavaju i stilskih karakteristika, mogli biti i ranoromanički. Njihov sadašnji smještaj u kompleksu Sv. Andrije ne mora svjedočiti o njihovom izvornom porijeklu iz istoga kompleksa (Sl. 125).

U samostanu se čuva manji ulomak od vapnenca s motivom virovite rozete (Sl. 126, Kat. br. 57). Prema stilskim karakteristikama, riječ je o ranosrednjovjekovnom spomeniku koji je pripadao crkvenom namještaju. Vidljiva je lijepo oblikovana virovita rozeta s jednim otvorenim završetkom u formi trolista ljljlana.

U crkvi su, u istaku na južnom zidu, uzidani ostaci triju pilastara (Sl. 127, Kat. br. 58). Dva mramorna ulomka u donjem dijelu istaka predstavljaju dijelove dvaju pilastara. Ukrašeni su

Sl. 126 - Rab, samostan sv. Andrije, ulomak crkvenog namještaja

Sl. 125 - Rab, kompleks samostana sv. Andrije

Sl. 127 - Rab, Sv. Andrija, uzidani pilastri

Sl. 128 - Rab, Sv. Andrija - uzidana greda

istim motivom troprutih isprepletenih traka koje tvore geometrijski preplet. Pilastri su mogli pripadati i ranoromaničkoj opremi cke sv. Andrije, ali budući da okolnosti njihovog pronalaska nisu poznate, na temelju jednostavnog ornamentalnog motiva, uvršteni su ovdje među predromaničke spomenike. Treći pilastar, na vrhu zidnog istaka, ima ranoromaničku vegetabilnu dekoraciju. Za razliku od prethodna dva ulomka, izrađen je od vapnenca. Vegetabilni motivi na ovome pilastru stilski posve odgovaraju motivima na ulomku pluteja što je također uzidan unutar crkve sv. Andrije. Najvjerojatnije se radi o ostacima ranoromaničke oltarne pregrade u crkvi.

U samostanskom dvorištu uzidana je ispod prozora jedna ranosrednjovjekovna greda s ornamentom vegetabilne vitice (Sl. 128, Kat. br. 59). Vitica je tropruta s četverodijelnim listovima. Mogla bi se odrediti i kao ranoromanička, no nije isključeno njezino predromaničko postanje.

Izgubljeni spomenici

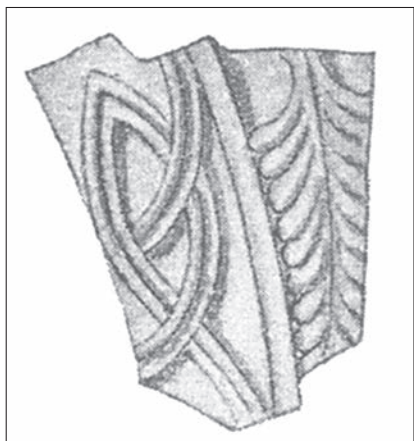
Poznato je da su mnogi spomenici odnošeni sa svojih izvornih lokacija, tako primjerice iz kompleksa sv. Ivana Evanđelista, o čemu postoje podaci. Ovdje izdvajamo tri spomenika prema podacima D. Freya, koji mogu ilustrirati sigurno mnogo izraženiju situaciju gubljenja kamenih spomenika.

Jedan mali ulomak arkade ciborija, izvorno iz crkve sv. Ivana Evanđelista, bio je izrađen od mramora (Sl. 129). Riječ je o dijelu arkade ciborija s lučnim povijenim pojašom i bočnim dijelom arkade. Na luku je preplet troprute trake, a na ostatku ulomka veliki list palmete.²⁹¹

Jedan drugi ulomak, čiji je smještaj danas nepoznat, bio je pronađen u vrtu crkve sv. Justine u Rabu (Sl. 130). Spomenik je bio od mramora. Riječ je, prema objavi, o četvrtastoj (trapezoidnoj) ploči ukrašenoj troprutim vegetabilnim viticama. Unutar vitica su veliki povijeni listovi. Na užoj strani ploča se na sredini sužava u četvrtasti istak. Tri stranice su obrubljene uskom plastičnom letvom. D. Frey određuje ovaj ulomak kao dio ciborija. Po njegovom mišljenju riječ je o dijelu pokrova ciborija.²⁹²

²⁹¹ D. Frey, 1911, 73, 78, Fig. 67.

²⁹² D. Frey, 1911, 74, 78, Figs. 68, 69.

Sl. 129 - Rab, izgubljeni ulomak

Sl. 130 - Rab, izgubljeni ulomak

Treći spomenik bi se mogao odrediti kao dio grede ili pluteja (Sl. 131). Frey navodi da ulomak potječe s Raba i da se nalazi u Muzeju sv. Donata u Zadru.²⁹³

Ulomak (možda pluteja ili arhitravne grede) je na objavljenoj slici sa sačuvanim rubom na jednoj dužoj stranici i s vegetabilnom troprutom viticom s velikim listovima. Vitica posve odgovara onoj na ulomku ploče iz vrta Sv. Justine, a usporediva je s viticama na brojnim drugim spomenicima.

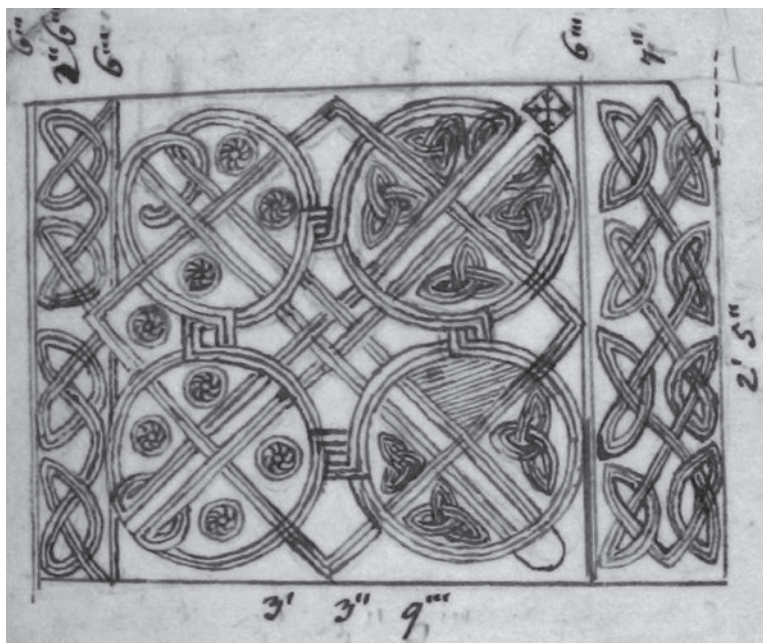
Sl. 131 - Rab, izgubljeni ulomak

Još jedan spomenik zaslužuje posebnu pažnju (Sl. 132). Njegov crtež donosi Mijat Sabljar u svojim bilješkama s otoka Raba (u bilježnici br. 3). Crtež je popraćen komentarom da se spomenik nalazi u razrušenoj crkvi sv. Lucije u Banjolu.

Riječ je o vrlo zanimljivom pluteju ukrašenom međusobno povezanim kružnicama i trakama. Po dvije troprute trake dijagonalno se pružaju preko glavne plohe pluteja. Iz njih se razvijaju troprute učvorene kružnice u čijim segmentima su male rozete i tropruti čvorovi. Kompoziciju dovršava i uokviruje tropruti romb. S obje strane glavne plohe pluteja Sabljar je nacrtao uže rubne dijelove. Oni su ukrašeni troprutim međusobno povezanim peticima.

Crtež pluteja pokazuje postojanje stroge geometrijske kompozicije u ukrašavanju predromaničkih spomenika na otoku Rabu. To je utoliko dragocjenije što sačuvani spomenici u najvećoj mjeri imaju vegetabilne ornamentalne motive i opaža se nedostatak razvijenih predromaničkih geometrijskih prepleta. Sabljarov plutej usporediv je s važnim predromaničkim djelima poput pluteja iz Splita, iz vestibula Dioklecijanove palače, i pluteja s Crkvine u Biskupiji kod Knina. S navedenim splitskim plutejem osobito ga povezuje dodatni motiv malih rozeta. Bez mogućnosti uvida u sam spomenik, na temelju crteža moglo bi se zaključiti o razvijenijem predromaničkom radu i vjerojatnoj dataciji u drugu pol. 9. st. ili kasnije vrijeme. Po takvoj predloženoj kasnijoj dataciji spomenik bi se izdvajao u odnosu na ranu predromaničku dataciju većine spomenika obrađenih u ovoj knjizi.

²⁹³ D. Frey, 1911, 76, 80, Fig. 71. Danas, prema informacijama kolega iz Zadra, u Arheološkom muzeju nema podataka o ovom ulomku.

Sl. 132 - Rab, izgubljeni plutej

Obilježja rapske predromaničke skulpture

Opisani predromanički spomenici vjerojatno nisu jedini takvi spomenici na otoku Rabu. Poneki uzidani ili pohranjeni fragment vjerojatno je izostavljen. Unatoč tome, opisani spomenici daju podatke o bitnim karakteristikama rapske predromaničke skulpture. Također, unatoč čestom nepoznavanju konteksta nalaza ili nepoznavanju arhitekture kojoj su spomenici pripadali, može se reći da predloženi ostaci crkvenoga namještaja posreduju spoznaju o karakteru i dometima predromaničkog stvaralaštva na otoku.

Predromanička skulptura s otoka Raba načelno pripada ranijem predromaničkom vremenu. Ta datacija je sigurna za niz osobito značajnih spomenika. Tu pripadaju predromaničke arkade i akroterij katedralnoga ciborija, plutej iz Kampora, ulomak pluteja iz Sv. Martina, ulomak vjerojatno arkade ciborija iz Supetarske Drage. Neki ulomci iz Lapidarija – dio zabata i ulomak arhitravne grede s pletenicom – također pripadaju ranijem predromaničkom vremenu. Neki vrlo lijepi spomenici, poput pilastara iz katedrale i pilastra iz Sv. Martina, najvjerojatnije također pripadaju ranom 9. st. To govori da je početkom ranoga srednjeg vijeka došlo do zamaha klesarske djelatnosti te su rapske crkve opremane novim crkvenim namještajem u skladu s novim duhom vremena.

Tri predromaničke arkade ciborija iz katedrale imaju jednostavno koncipiran raspored ornamenata, a karakteristično je pojavljivanje starokršćanskih motiva uz predromanički pleter koji na arkadama ima značajno mjesto. Na središnjoj predromaničkoj arkadi nalazi se jedna zona s pleterom. Riječ je o širokom pojasu s pleternom mrežom smještenom od vrha lučnog izreza arkade do gornjeg ravnog završetka arkade. U uglovima arkade ispod toga pojasa smještena su dva simetrična motiva paunova koji piju iz kantarosa. Motiv paunova je izrazito starokršćanski i govori o ranoj dataciji spomenika. Na dvije druge arkade pleterni ornament nalazi se u lučnom pojasu uz lučni izrez arkada. Na jednoj od arkada nalazi se i horizontalni pleterni pojas koji teče od vrha lučnog pojasa do gornjega završetka arkade. Na toj arkadi drugi motivi su

smješteni u uglovima. Zanimljivo je da se ponovno javlja motiv paunova koji piju iz kantarosa, a s druge strane pentagram i jelen. Na drugoj arkadi s pleternim lučnim pojaskom, ornamentalni motivi nižu se duž čitave širine arkade, smješteni unutar troprutih krugova i četverokuta. Takvo postavljanje motiva unutar pojedinačnih okvira predstavlja posebnu karakteristiku rapskoga ciborija.

Cjelina rasporeda ornamentalna i odabir motiva upućuju na ranu dataciju predromaničkih arkada. Tropruta pleterna ornamentika na njima je potpuno ostvarena, što govori o dataciji poslije tzv. prijelazne faze formiranja pletera u drugoj pol. 8. st. Usporedba s nekim ciborijima iz prve pol. 9. st. govori o dataciji rapskoga ciborija u to vrijeme. Zbog pojave izrazito simboličkih motiva starokršćanskog porijekla, predromaničke arkade najvjerojatnije su izrađene u prvim desetljećima 9. st. Za njihovu ukupnu ornamentalnu kompoziciju nedostaju potpune analogije, te se ciborij mora promatrati kao individualan rad, kao pojedinačna narudžba koju je vjerojatno realizirala neka kvalitetna radionica, možda iz sjevernoitalskog prostora. Čini se da za povezivanje sa zadarskom klesarskom radionicom iz kraja 8. i početka 9. st. nema dovoljno elemenata, pogotovo kada se uzmu u obzir zaista brojni fragmenti ranih predromaničkih ciborija iz Zadra i s lokaliteta na kojima je ciborije izrađivala zadarska klesarska radionica. Ako i nedostaju paralele sa ciborijima, moguće je da se analogije nalaze na drugim dijelovima crkvenog namještaja iz širega kruga djelovanja zadarskih klesarskih radionica, o čemu je u literaturi pisano u najnovije doba. Stoga će buduća istraživanja možda donijeti više spoznaja o radioničkoj provenijenciji važnoga rapskoga ciborija.

Dok se o predromaničkom ciboriju često pisalo, jedan drugi cjelovitije sačuvan spomenik nije bio zapažen u literaturi. Riječ je o pluteju iz Kampora, koji ima iznimno zanimljivu ornamentalnu kompoziciju. Plutej je ukrašen motivom učvorenih troprutih kružnica unutar kojih se nalaze veliki, sučelice postavljeni listovi. Između spojeva kružnica isklesana su četiri stilizirana ljiljana čiji su trolisni završeci međusobno povezani tvoreći svojevrstne kazete. Na pluteju se nalaze za rapsku predromaničku skulpturu vrlo tipični vegetabilni motivi. Cjelina kompozicije, međutim, originalna je i vrlo rijetko prisutna na istočnoj obali Jadrana. Među objavljenim spomenicima takva kompozicija nalazi se samo na dva ulomka pluteja iz Osora i na jednom ulomku iz Privlake u sjevernoj Dalmaciji. Datacija svih navedenih spomenika je ista, a zasniva se posebice na dobro datiranim ulomcima iz Osora koji su pripadali osorskoj katedrali. Riječ je o početku 9. st. Za kamporski plutej moguće je pretpostaviti da je izvorno pripadao rapskoj katedrali, u prilog čemu govori niz argumenata poput velikih dimenzija pluteja i podudarnosti s istovremenim djelima iz osorske katedrale. Što se tiče radioničkog porijekla, plutej je mogao nastati i u sjevernodalmatinskom, zadarskom radioničkom krugu. Upravo taj radionički krug pokazao se kao ishodište za veći broj predromaničkih spomenika s otoka Raba. Uz ranije, možda više načelne pretpostavke o vezanosti rapske skulpture uz zadarske predromaničke radionice, podrobnija analiza motiva i radioničkih obilježja na većem broju spomenika, pokazala je dobru utemeljenost takvih razmišljanja.

Općenito su u rapskoj predromanici omiljeni vegetabilni motivi. Detaljnija analiza nekih od motiva pokazala je njihovu povezanost s lokalitetima na drugim otocima i na istočnojadranskoj obali. Također je ukazano na prevladavajuću ranu dataciju u kraj 8. i početak 9. st. Pored vegetabilnih motiva susreću se ipak i geometrijski oblikovani ornamenti, poput onih na ulomcima iz Supetarske Drage i na jednom pilastru iz katedrale. Zastupljeni su, dakle, osnovni predromanički ornamentalni koncepti, pri čemu se zapaža odmak od stroge geometrizacije, što, uz prisutnost izrazito starokršćanskih

simboličkih motiva, daje obilježje rapskoj predromaničkoj skulpturi. Detaljnija određenja zahtijevala bi opširniju komparaciju s predromaničkom skulpturom u drugim područjima, osobito na širem zadarskom području i na drugim kvarnerskim otocima na kojima su sačuvani brojni spomenici predromaničke skulpture.